

1. Ovim programom utvrđuju se mjere za: vršenje poslova od javnog interesa za zdravstvenu zaštitu bilja; sredstva za zaštitu bilja; sredstva za ishranu bilja; sjemenski materijal poljoprivrednog bilja i sadni materijal; GMO; biljne genetičke resurse; laboratorijska ispitivanja, nosioce poslova i način vršenja poslova sa planom upotrebe finansijskih sredstava i uslovima za sprovođenje mjera utvrđenih zakonima.

Sredstva u iznosu od 227.000,00€ predviđena ovim programom opredijeljena su Budžetom Crne Gore za 2020. godinu, Program 2622 - Uprava za bezbjednost hrane, veterinu i fitosanitarne poslove, na poziciji: 4149 – ostale usluge u iznosu od 221.000,00€ i na poziciji: 4132 – materijal za zdravstvenu zaštitu u iznosu od 6.000,00€.

Troškovi iskazani po pojedinim programima predstavljaju projektovane vrijednosti.

Za izvršenje programa odgovoran je organ uprave nadležan za fitosanitarne poslove (u daljem tekstu: Uprava).

Uprava može u toku izvršenja ovog programa vršiti izmjenu namjene korišćenja sredstava i sredstva preusmjeravati sa jednog programa na drugi, do visine ukupnih sredstava.

PROGRAMI	
Program 1	Program zdravstvene zaštite bilja
Komponenta 1.1	Posebni nadzor nad štetnim organizmima
Komponenta 1.2	Monitoring, izvještajno prognozni programi i fitosanitarne mjere
Komponenta 1.3	Edukacije
Komponenta 1.4	Hitne fitosanitarne mjere
Program 2	Program praćenja sredstava za zaštitu bilja i sredstava za ishranu bilja
Komponenta 2.1	Registracija sredstava za zaštitu bilja
Komponenta 2.2	Monitoring prometa sredstava za zaštitu bilja
Komponenta 2.3	Sprovođenje specijalističkog kursa
Komponenta 2.4	Monitoring uređaja za upotrebu pesticida
Komponenta 2.5	Program post-registracijske kontrole sredstava za zaštitu bilja
Komponenta 2.6	Post-registracijska kontrola sredstava za zaštitu bilja - rezistentnost
Komponenta 2.7	Monitoring održive upotrebe pesticida
Komponenta 2.8	Integralna zaštita bilja
Komponenta 2.9	Program zaštite vinove loze
Komponenta 2.10	Monitoring upotrebe sredstava za zaštitu bilja u vinovoj lozi kroz praćenje rezidua
Komponenta 2.11	Unapređenje sistema za postupanja i upravljanja otpadom odnosno postupanja sa ambalažom nakon upotrebe pesticida
Komponenta 2.12	Monitoring uticaja upotrebe pesticida na životnu sredinu
Komponenta 2.13	Monitoring karakteristika sredstava za ishranu bilja
Program 3	Program kontrolnih ispitivanja proizvodnje sjemenskog i sadnog materijala i biljni genetički resursi
Komponenta 3.1	Sjemenska proizvodnja krompira
Komponenta 3.2	Sjemenska proizvodnja žita

Komponenta 3.3	Program kontrolnog ispitivanja sjemenskog materijala
Komponenta 3.4	Program kontrolnog ispitivanja sadnog materijala
Komponenta 3.5	Program kontrolnog ispitivanja matičnih stabala sadnog materijala
Komponenta 3.6	Program kontrolnog ispitivanja sjemenskog i sadnog materijala na GMO
Komponenta 3.7	Program biljnih genetičkih resursa
Program 4	Materijali za posebne namjene (klopke, <i>ex tempore</i> testovi za štetne organizme, hemikalije)
Program 5	Tehnička i administrativna podrška implementaciji programa

PROGRAM 1 PROGRAM ZDRAVSTVENE ZAŠTITE BILJA

Cilj: Stabilno zdravstveno stanje bilja na teritoriji Crne Gore, sprječavanje unošenja, blagovremeno otkrivanje, suzbijanje pojave i širenja i iskorjenjavanje štetnih organizama bilja, biljnih proizvoda i objekata pod nadzorom, pravovremeno, pravilno, uspješno i racionalno sprovođenje fitosanitarnih mjera u praksi, sprječavanje ili umanjivanje gubitaka prinosa u biljnoj proizvodnji i stvaranje preduslova za očuvanje zdravlja bilja kao ključnog faktora za održivu i konkurentnu poljoprivredu, ali i zaštitu životne sredine.

Pravni osnov: Zakon o zdravstvenoj zaštiti bilja („Službeni list RCG”, broj 28/06, „Službeni list CG”, br. 28/11 i 48/15).

Odgovorna institucija: Uprava – Fitosanitarni sektor - Odsjek za zdravstvenu zaštitu bilja, Odsjek za fitosanitarnu inspekciju.

Uključeni subjekti:

- ovlašćene laboratorije za ispitivanje štetnih organizama;
- ovlašćene ustanove za vršenje javnih poslova;
- inspekcija nadležna za šume;
- naučna, stručna i tehnička lica i institucije u odgovarajućim oblastima;
- držaoci bilja.

Aktivnosti:

KOMPONENTA 1.1: POSEBNI NADZORI NAD ŠTETNIM ORGANIZMIMA

Posebni nadzor je službena kontrola koja se sprovodi u odgovarajućem vremenskom periodu, radi otkrivanja pojave štetnih organizama ili utvrđivanja specifičnosti njihove populacije ili granica područja (zaraženog, napadnutog i slobodnog od štetnih organizama).

Posebni nadzor je postupak sistematskog prikupljanja i čuvanja podataka o štetnim organizmima, koji uključuje podatke dobijene inspekcijskim pregledima, kao i praćenje zdravstvenog stanja bilja i sistematsko istraživanje na područjima u kojima su štetni organizmi prisutni ili nijesu prisutni kroz jasno definisane aktivnosti (zdravstvene preglede bilja, biljnih proizvoda i objekata pod nadzorom, prikupljanje uzoraka, laboratorijska ispitivanja) i druge propisane aktivnosti u skladu sa obavezama i odgovarajućim propisima usklađenim sa EU, procedurama Evropske i mediteranske organizacije za zaštitu bilja (EPPO) i standardima Međunarodne konvencije o zaštiti bilja (IPPC).

1.1.1 Posebni nadzor *Globodera pallida* i *Globodera rostochiensis* (krompirove cistolike nematode)¹

Posebni nadzor vrši se radi otkrivanja pojave odnosno prisustva i sprječavanja unošenja krompirovih cistolikih nematoda i obuhvata:

¹ U skladu sa Posebnim programom nadzora karantinski štetnih organizama krompira za 2020. godinu.

1. uzorkovanje zemljišta sa parcela za proizvodnju sjemenskog krompira (100%) u periodu prije sjetve u skladu sa instrukcijom;

2. uzorkovanje zemljišta sa parcela za proizvodnju merkantilnog krompira (0,5%), u periodu:

- prije sjetve ili;
- poslije vizuelnog pregleda korijena sa mjesta gdje su vidljivi simptomi ili;
- u toku ili neposredno nakon vaĐanja krompira, zajedno sa krtolama;

3. uzorkovanje krtola sjemenskog i merkantilnog krompira u prometu.

Uzorkovanje zemljišta sa parcela za proizvodnju sjemenskog i merkantilnog krompira, kao i krtola sjemenskog i merkantilnog krompira u prometu vrše fitosanitarni inspektori, a laboratorijska ispitivanja vrši Fitosanitarna laboratorija – Laboratorija za nematologiju.

Laboratorijska ispitivanja vrše se u skladu sa metodama ekstrakcije krompirovih cistolikih nematoda, koje su propisane dijagnostičkim postupcima za *Globodera pallida* i *Globodera rostochiensis* (EPPO standardi).

Odgovorno lice Laboratorije za nematologiju u cilju efikasnijeg sprovoĐanja nadzora, po potrebi vrši edukaciju lica uključenih u nadzor.

Uzorkovanje se vrši na osnovu instrukcije, a projektovani broj uzoraka: 130.

Inspektorski izvještaj o pregledima i uzorcima treba da sadrži podatke o mjestu i datumu vršenja pregleda i uzorkovanja, nazivu vrste, sorte i količini materijala, GPS koordinate i po mogućnosti fotografije kao dokaz o izvršenom pregledu.

U završnom izvještaju za posebni nadzor predstavljaju se i uzorci iz uvoza (krtole sjemenskog i merkantilnog krompira).

1.1.2 Posebni nadzor *Synchytrium endobioticum* (Potato Wart Disease)²

Posebni nadzor *Synchytrium endobioticum* (Potato Wart Disease) vrši se u: proizvodnji merkantilnog krompira, a obuhvata i rezultate stručne kontrole nad proizvodnjom sjemenskog krompira u dijelu provjere zdravstvenog stanja prilikom sertifikacije sjemenskog krompira Programa 3. Program kontrolnih ispitivanja sjemenske proizvodnje i biljni genetički resursi Komponenta: 3.1 Sjemenska proizvodnja krompira.

Tip nadzora: S obzirom da je Crna Gora ima status “slobodna od” *Synchytrium endobioticum* posebni nadzor obuhvata preglede i po potrebi uzorkovanje krtola krompira (sjemenski, merkantilni) za vrijeme vaĐanja krtola, krtola u skladištima, kao i pregled otpada prilikom dorade krtola. U slučaju sumnje na prisustvo štetnog organizma uzima se uzorak radi laboratorijskog ispitivanja.

Uzorkovanje vrše fitosanitarni inspektori, a laboratorijska ispitivanja vrši Fitosanitarna laboratorija – Laboratorija za mikologiju.

Odgovorno lice Laboratorije za mikologiju u cilju efikasnijeg sprovoĐanja nadzora, po potrebi vrši edukaciju lica uključenih u nadzor.

Uzorkovanje se vrši na osnovu instrukcije.

Projektovani broj uzoraka: 25.

Izvještaj o pregledima i uzorcima treba da sadrži podatke o mjestu i datumu vršenja pregleda i uzorkovanja, nazivu vrste, sorte i količini materijala, GPS koordinate i po mogućnosti fotografije kao dokaz o izvršenom pregledu.

U završnom izvještaju za posebni nadzor predstavljaju se i uzorci iz uvoza (krtole sjemenskog i merkantilnog krompira) u skladu sa planom službenih kontrola.

1.1.3 Posebni nadzor *Ralstonia solanacearum* i *Clavibacter michiganensis* subsp. *sepedonicus*³

Posebni nadzor vrši se radi otkrivanja pojave odnosno prisustva i sprječavanja unošenja *Ralstonia solanacearum* i *Clavibacter michiganensis* ssp. *sepedonicus* na krtolama sjemenskog i merkantilnog

² U skladu sa Posebnim programom nadzora karantinski štetnih organizama krompira za 2020. godinu.

³ U skladu sa Posebnim programom nadzora karantinski štetnih organizama krompira za 2020. godinu.

krompira (*Solanum tuberosum* L.) i obuhvata i rezultate stručne kontrole nad proizvodnjom sjemenskog krompira u dijelu provjere zdravstvenog stanja (vizuelni pregledi i uzorkovanje) prilikom sertifikacije sjemenskog krompira Program 3. Program kontrolnih ispitivanja sjemenske proizvodnje i biljni genetički resursi Komponenta: 3.1 Sjemenska proizvodnja krompira.

Uzorkovanje krtola krompira u skladištima vrše fitosanitarni inspektori, a laboratorijska ispitivanja vrši Fitosanitarna laboratorija – Laboratorija za bakteriologiju.

Laboratorijska ispitivanja vrše se u skladu sa propisima i standardnim postupcima za dijagnozu, otkrivanje i identifikaciju bakterija *Ralstonia solanacearum* i *Clavibacter michiganensis* ssp. *sepedonicus*, Evropske i mediteranske organizacije za zaštitu bilja (EPPO) i Evropske unije.

Nadzor obuhvata zdravstvene preglede krtola sjemenskog i merkantilnog krompira, biljaka krompira (*Solanum tuberosum* L.) i laboratorijska ispitivanja.

Posebni nadzor *Ralstonia solanacearum*, osim krtola krompira u skladištima, obuhvata i preglede biljaka paradajza (*Solanum lycopersicum*), drugih biljaka domaćina, uključujući samonikle biljke iz familije *Solanaceae*, naročito *Solanum dulcamara*, gdje je to odgovarajuće uzorke voda koje se koriste za navodnjavanje i uzorke otpadnih voda tokom industrijske prerade ili pakovanja uz napomenu da u Crnoj Gori za sada nema industrijske prerade krompira i pakovanja krompira.

Prilikom pregleda krompira, uzimaju se uzorci krompira prvenstveno iz skladišta i distributivnih centara, radi obavljanja vizuelnog pregleda i laboratorijskih ispitivanja na prisustvo latentne infekcije.

Odgovorno lice Laboratorije za bakteriologiju u cilju efikasnijeg sprovođenja nadzora, po potrebi vrši edukaciju lica uključenih u nadzor.

Uzorkovanje se vrši na osnovu instrukcije.

Projektovani broj uzoraka:

- 65 uzoraka sjemenskog krompira iz skladišta;
- 42 uzoraka merkantilnog krompira iz skladišta (50% kod registrovanih i 50% kod neregistrovanih proizvođača⁴);
- 10 uzoraka biljaka domaćina: biljke paradajza;
- 10 uzoraka drugih biljaka domaćina *Ralstonia solanacearum* (Smith) Yabuuchi et al., uključujući samonikle biljke iz familije *Solanaceae*, a naročito *Solanum dulcamara* i *Solanum nigrum* sa podacima o vrsti, prisustvu i rasprostranjenosti, broju i vremenu uzimanja uzoraka, području i metodama analize; i
- 10 uzoraka vode za navodnjavanje krompira sa podacima o lokaciji i vremenu uzimanja uzoraka, području i metodama analiza.

Izveštaj o pregledima i uzorcima treba da sadrži podatke o mjestu i datumu vršenja pregleda i uzorkovanja, nazivu vrste, sorte i količini materijala, GPS koordinate i po mogućnosti fotografije kao dokaz o izvršenom pregledu.

Sastavni dio izveštaja za posebni nadzor predstavljaju i sumnjivi uzorci krtola sjemenskog i merkantilnog krompira u skladu sa planom službenih kontrola.

1.1.4 Posebni nadzor *Epitrix cucumeris*, *Epitrix papa*, *Epitrix subcrinita*, *Epitrix tuberis*⁵

Posebni nadzor se vrši radi otkrivanja pojave odnosno prisustva i sprječavanja unošenja krompirovih buvača - *Epitrix cucumeris*, *Epitrix papa*, *Epitrix subcrinita*, *Epitrix tuberis*.

Nadzor se vrši vizuelnim vegetacijskim pregledima merkantilnog krompira na prisustvo sitnih rupica na listovima koje pričinjavaju imaga i kečeranjem usjeva radi eventualnog hvatanja imaga od strane odgovornog lica Fitosanitarne laboratorije – Laboratoriji za entomologiju Nadzor obuhvata i

⁴ Neregistrovanim (malim) proizvođačima, ispod 1000m² pripada naknada za vrijednost uzetog uzorka. Ako stranka prilikom uzimanja uzorka zahtijeva nadoknadu vrijednost uzetog uzorka hrane, isti se može fakturisati na račun Uprave, a faktura je jedino validna za plaćanje ukoliko je prati zapisnik nadležnog inspektora o uzetom uzorku na kojem je navedeno da stranka zahtijeva nadoknadu.

⁵ U skladu sa Posebnim programom nadzora karantinski štetnih organizama krompira za 2020. godinu.

preglede uzoraka krtola merkantilnog krompira u laboratoriji koji su uzorkovani od strane fitosanitarnih inspektora na prisustvo oštećenja koje pričinjavaju larve buvača, kao i uzoraka iz sjemenske proizvodnje i skladišta krompira uzorkovanih od strane fitosanitarnih inspektora. Prema potrebi nadzor se sprovodi i nad ostalim biljkama domaćinima.

Nadzor obuhvata i rezultate stručne kontrole nad proizvodnjom sjemenskog krompira u dijelu provjere zdravstvenog stanja prilikom sertifikacije sjemenskog krompira Programa 3. Programa kontrolnih ispitivanja sjemenske proizvodnje i biljni genetički resursi Komponenta: 3.1 Sjemenska proizvodnja krompira i Komponenta 3.3: Program kontrolnog ispitivanja sjemenskog materijala.

Uzorkovanje se vrši na osnovu instrukcije odgovornog lica.

Projektovani broj uzoraka: 25 uzoraka sjemenskog krompira iz skladišta i merkantilnog krompira (prilikom vađenja ili iz skladišta).

Odgovorno lice Laboratorije za entomologiju u cilju efikasnijeg sprovođenja nadzora, po potrebi vrši edukaciju lica uključenih u nadzor.

Izvještaj o pregledima i uzorcima treba da sadrži podatke o mjestu i datumu vršenja pregleda i uzorkovanja, nazivu vrste, sorte i količini materijala, GPS koordinate i po mogućnosti fotografije kao dokaz o izvršenom pregledu.

Sastavni dio izvještaja za posebni nadzor predstavljaju i sumnjivi uzorci krtola sjemenskog i merkantilnog krompira u skladu sa planom službenih kontrola.

1.1.5 Posebni nadzor *Bursaphelenchus xylophilus*

Posebni nadzor se vrši radi sprječavanja unošenja i širenja borove nematode *Bursaphelenchus xylophilus*.

Posebni nadzor borove nematode podrazumijeva sakupljanje i laboratorijska ispitivanja uzoraka osjetljivog bilja, drveta i kore, kao i vektora borove nematode (insekti roda *Monochamus*). Uzorkovanje i laboratorijsko ispitivanje na prisustvo borove nematode vrši se naročito na:

1. osjetljivom bilju u područjima pogođenim požarima ili olujama, odnosno generalno na oslabljenim stablima;
2. oblicama i drugim djelovima nastalim sječenjem drveta ili prirodnim ostacima nastalim uticajem biotskih faktora, stablima u parkovima i drugim mjestima van šumskog područja, kao i u neposrednoj blizini graničnih prelaza;
3. na drvenom materijalu za pakovanje u skladištima uvoznika određenih roba porijeklom iz Kine (kamen, mermer i sl.);
4. drvoprerađivačkim kapacitetima, kao i aktivnosti vezane za eksploataciju šuma.

Odgovorno lice Fitosanitarne laboratorije – Laboratorije za nematologiju uzorkuje 50 uzoraka iz tač. 1, 2 i 4.

Odgovorno lice Fitosanitarne laboratorije – Laboratorije za nematologiju uzorkuje 30 uzoraka vektora borove nematode (insekti roda *Monochamus*).

Fitosanitarna inspekcija uzorkuje i dostavlja u nematološku laboratoriju 20 uzoraka iz tačke 3.

Projektovani broj uzoraka: 50 pri čemu se određen broj uzoraka preklapa.

Odgovorno lice u cilju efikasnijeg sprovođenja nadzora, po potrebi vrši edukaciju lica uključenih u nadzor.

Izvještaj o pregledima i uzorcima treba da sadrži podatke o mjestu i datumu vršenja pregleda i uzorkovanja, nazivu vrste, sorte i količini materijala, GPS koordinate i po mogućnosti fotografije kao dokaz o izvršenom pregledu.

Sastavni dio izvještaja za posebni nadzor predstavljaju i uzorci drveta koje uzima fitosanitarna inspekcija prilikom fitosanitarnog pregleda drvenog materijala za pakovanje koji se uvozi, a porijeklom je iz vanevropskih zemalja radi laboratorijskih ispitivanja na prisustvo borove nematode.

1.1.6 Posebni nadzor *Radopholus similis*

Posebni nadzor vrši se radi sprječavanja unošenja, kao i radi potvrđivanja statusa nematode *Radopholus similis*.

Radopholus similis je zemljišna nematoda, veoma polifagna, a najznačajniji domaćini su vrste iz porodica Araceae, Marantaceae, Sterilizaceae, Aurantioideae, a najznačajniji za Crnu Goru su biljke citrusa.

Odgovorno lice Laboratorije za nematologiju u cilju efikasnijeg sprovođenja nadzora, po potrebi vrši edukaciju lica uključenih u nadzor.

Uzorkovanje vrši fitosanitarna inspekcija na osnovu instrukcije, a laboratorijska ispitivanja obavljaju se u Fitosanitarnoj laboratoriji – Laboratorija za nematologiju.

Projektovani broj uzoraka: 25.

Izvještaj o pregledima i uzorcima treba da sadrži podatke o mjestu i datumu vršenja pregleda i uzorkovanja, nazivu vrste, sorte i količini biljnog materijala, GPS koordinate i po mogućnosti fotografije kao dokaz o izvršenom pregledu.

Sastavni dio izvještaja za posebni nadzor predstavljaju i uzorci osjetljivog bilja iz uvoza.

1.1.7 Posebni nadzor *Phytophthora ramorum*

Posebni nadzor vrši se radi sprječavanja unošenja *Phytophthora ramorum*.

Uzorkovanje u rasadnicima, vrtnim centrima i na javnim gradskim površinama.

Nadzor se vrši nad osjetljivim biljem, a naročito nad: *Rhododendron* spp. L., *Viburnum* spp. L., *Camellia* spp. L., *Pieris* spp. D. Don, *Syringa vulgaris* L., *Taxus* spp. L.

Laboratorijska ispitivanja obavljaju se u Fitosanitarnoj laboratoriji – Laboratorija za mikologiju.

Projektovani broj uzoraka: 40.

Uzorkovanje se vrši na osnovu instrukcije odgovornog lica.

Odgovorno lice Laboratorije za mikologiju u cilju efikasnijeg sprovođenja nadzora, po potrebi vrši edukaciju lica uključenih u nadzor.

Izvještaj o pregledima i uzorcima treba da sadrži podatke o mjestu i datumu vršenja pregleda i uzorkovanja, nazivu vrste, sorte i količini materijala, GPS koordinate i po mogućnosti fotografije kao dokaz o izvršenom pregledu.

Sastavni dio izvještaja za posebni nadzor predstavljaju i uzorci osjetljivog bilja iz uvoza.

1.1.8 Posebni nadzor *Fusarium circinatum*

Posebni nadzor vrši se radi sprječavanja unošenja *Fusarium circinatum*.

Posebni nadzor se vrši na sadnom materijalu roda *Pinus* L. i vrste *Pseudotsuga menziesii*, uključujući sjeme i šišarke, namijenjene razmnožavanju.

Fitosanitarni preglede i uzorkovanje vrši odgovorno lice Fitosanitarnе laboratorije - Laboratorija za mikologiju (u rasadnicima, šumskim sastojinama, parkovima, okućnicama i drugim površinama, najmanje dva puta godišnje u periodu od maja do oktobra).

Laboratorijska ispitivanja obavljaju se u Fitosanitarnoj laboratoriji – Laboratorija za mikologiju.

Projektovani broj uzoraka: 25.

Uzorkovanje se vrši na osnovu instrukcije.

Odgovorno lice Laboratorija za mikologiju u cilju efikasnijeg sprovođenja nadzora, po potrebi vrši edukaciju lica uključenih u nadzor.

Izvještaj o pregledima i uzorcima treba da sadrži podatke o mjestu i datumu vršenja pregleda i uzorkovanja, nazivu vrste, sorte i količini biljnog materijala, GPS koordinate i po mogućnosti fotografije kao dokaz o izvršenom pregledu.

Sastavni dio izvještaja za posebni nadzor predstavljaju i uzorci osjetljivog bilja iz uvoza.

1.1.9 Posebni nadzor *Anoplophora chinensis*

Posebni nadzor radi sprječavanja unošenja i širenja *Anoplophora chinensis* (Forster) vrši se na određenom bilju u skladu sa posebnim propisom.

Poseban nadzor vrše ovlašćene institucije i ovlašćeni pružaoci usluga u saradnji sa fitosanitarnim i šumarskim inspektorima, koje su u obavezi da 20 sumnjivih uzoraka dostave u Laboratoriju za entomologiju.

Fitosanitarna inspekcija vrši zdravstvene preglede na određenom bilju kod registrovanih subjekata za proizvodnju i distribuciju sadnog materijala određenog bilja, a ovlašćeni pružalac usluga zdravstvene preglede određenog bilja u njihovoj okolini.

Uzorkovanje se vrši na osnovu instrukcije odgovornog lica Laboratorije za entomologiju.

Odgovorno lice Laboratorije za entomologiju u cilju efikasnijeg sprovođenja nadzora, po potrebi vrši edukaciju lica uključenih u nadzor.

Laboratorijska ispitivanja (morfološka) uzoraka sa sumnjom na *Anoplophora chinensis* obavljaju se u Fitosanitarnoj laboratoriji – Laboratorija za entomologiju.

Izveštaj o pregledima i uzorcima treba da sadrži podatke o mjestu i datumu vršenja pregleda i uzorkovanja, nazivu vrste, sorte i količini biljnog materijala, GPS koordinate i po mogućnosti fotografije kao dokaz o izvršenom pregledu.

Sastavni dio izvještaja za posebni nadzor predstavljaju i uzorci osjetljivog bilja iz uvoza.

1.1.10 Posebni nadzor *Anoplophora glabripennis*

Posebni nadzor na određenom bilju i biljkama domaćinima vrši se u skladu sa rizikom, a naročito u: -obilježenom području;

-na drvenom materijalu za pakovanje u skladištima uvoznika određenih roba porijeklom iz Kine (kamen, mermer i sl.), uključujući dionice izgradnje autoputa; i

- biljkama domaćinima u njihovoj okolini; okolini gdje se nalaze mjesta prerade drveta.

Poseban nadzor vrše ovlašćene institucije i ovlašćeni pružaoci usluga u saradnji sa fitosanitarnim i šumarskim inspektorima i u obavezi su da najmanje 30 sumnjivih uzoraka dostave u Laboratoriju za entomologiju.

Posebni nadzor obuhvata zdravstveni pregled biljaka domaćina, uzimanje uzoraka, kao i tehničke poslove: sječa drveta, penjanje na visine, krčenje nepristupačnih površina, nošenje i izvlačenje drvenog materijala i sl.

Odgovorno lice Laboratorije za entomologiju u cilju efikasnijeg sprovođenja nadzora, po potrebi vrši edukaciju lica uključenih u nadzor.

Uzorkovanje se vrši na osnovu instrukcije odgovornog lica Laboratorije za entomologiju.

Laboratorijska ispitivanja (morfološka) uzoraka sa sumnjom na *Anoplophora glabripennis* (Motschusky) vrše se u Fitosanitarnoj laboratoriji – Laboratorija za entomologiju.

Izveštaj o pregledima i uzorcima treba da sadrži podatke o mjestu i datumu vršenja pregleda i uzorkovanja, nazivu vrste, sorte i količini materijala, GPS koordinate i po mogućnosti fotografije kao dokaz o izvršenom pregledu.

Sastavni dio izvještaja za posebni nadzor predstavljaju i uzorci osjetljivog bilja iz uvoza.

1.1.11 Posebni nadzor *Pseudomonas syringae* pv. *actinidiae*

Posebni nadzor se vrši radi sprječavanja unošenja i širenja *Pseudomonas syringae* pv. *actinidiae*, prouzrokača bakterijskog raka kivija.

Nadzor se vrši u rasadnicima i proizvodnim zasadima gdje se uzgajaju biljke *Actinidia* Lindl., prikupljanjem uzoraka i laboratorijskim ispitivanjima u skladu sa EPPO protokolom.

Uzorkovanje vrše fitosanitarni inspektori.

Laboratorijska ispitivanja obavljaju se u Fitosanitarnoj laboratoriji – Laboratorija za bakteriologiju.

Odgovorno lice Laboratorija za bakteriologiju u cilju efikasnijeg sprovođenja nadzora, po potrebi vrši edukaciju lica uključenih u nadzor.

Uzorkovanje se vrši na osnovu instrukcije.

Projektovani broj uzoraka: 30.

Izveštaj o pregledima i uzorcima treba da sadrži podatke o mjestu i datumu vršenja pregleda i uzorkovanja, nazivu vrste, sorte i količini biljnog materijala, GPS koordinate i po mogućnosti fotografije kao dokaz o izvršenom pregledu.

Sastavni dio izvještaja za posebni nadzor predstavljaju i uzorci iz uvoza.

1.1.12 Posebni nadzor *Xylella fastidiosa* sa monitoringom vektora

Posebni nadzor se vrši radi sprječavanja unošenja i širenja štetnog organizma *Xylella fastidiosa* (Well and Raju) nad određenim biljem, a naročito *Olea europea*, *Nerium oleander*, *Coffea sp.*, *Polygala myrtifolia*, *Prunus sp.* (*P. dulcis*, *P. avium*), *Myrtus communis*, *Laurus nobilis L.*, *Westringia fruticosa*, *Westringia glabra L.*, *Lavandula angustifolia*, *Lavandula stoechas*, *Vitis vinifera*.

Program posebnog nadzora *Xylella fastidiosa* obuhvata vizuelne preglede sadnog materijala i proizvodnih zasada, ukrasnih stabala u parkovima i okućnicama biljaka domaćina u skladu sa propisom i rizikom, kao i uzorkovanje u slučaju sumnje radi laboratorijskih analiza.

Fitosanitarne preglede i uzorkovanje vrši odgovorno lice i/ili fitosanitarni inspektori Fitosanitarne laboratorije - Bakteriološka laboratorija.

Vizuelni pregledi biljaka na otvorenom polju vrše se tokom vegetacije, a optimalnim se smatra period od kraja proljeća do početka jeseni, a biljke u zaštićenom prostoru mogu se pregledati tokom cijele godine, u zavisnosti od vrste bilja i ciklusa proizvodnje.

Odgovorno lice Bakteriološke laboratorije u cilju efikasnijeg sprovođenja nadzora, po potrebi vrši edukaciju lica uključenih u nadzor.

Uzorkovanje se vrši na osnovu instrukcije.

Projektovani broj uzoraka: 40.

Izvještaj o pregledima i uzorcima treba da sadrži podatke o mjestu i datumu vršenja pregleda i uzorkovanja, nazivu vrste, sorte i količini biljnog materijala, GPS koordinate i po mogućnosti fotografije kao dokaz o izvršenom pregledu.

Sastavni dio izvještaja za posebni nadzor predstavljaju i uzorci osjetljivog bilja iz uvoza.

Monitoring vektora bakterije *Xylella fastidiosa* vrši se u cilju utvrđivanja njihovog prisustva i rasprostranjenosti. Najznačajniji vektori bakterije su insekti iz familija *Cicadelidae* i *Cercopidae*.

Neke od vrsta utvrđenih kao prenosioci bakterije u Evropi su livadska pjenuša – *Phyllaenus spumarius*, *Euscelis lineolatus*, *Neophyllaenus campestris*, *Cicadella viridis* i dr.

Zdravstvene preglede i ispitivanje uzoraka vrši odgovorno lice Fitosanitarne laboratorije – Laboratorija za entomologiju.

Odgovorno lice u cilju efikasnijeg sprovođenja nadzora, po potrebi vrši edukaciju lica uključenih u nadzor.

Uzorkovanje se vrši na osnovu instrukcije odgovornog lica.

Izvještaj o vizuelnim pregledima i uzorcima treba da sadrži podatke o mjestu i datumu vršenja pregleda i uzorkovanja, nazivu vrste, sorte i količini biljnog materijala, GPS koordinate i po mogućnosti fotografije kao dokaz o izvršenom pregledu.

Sastavni dio izvještaja za posebni nadzor predstavljaju i uzorci osjetljivog bilja iz uvoza.

1.1.13 Posebni nadzor *Citrus tristeza virus*

Posebni nadzor *Citrus tristeza virus* vrši se u cilju potvrde statusa štetnog organizma.

Nadzor se vrši nad biljem *Citrus L.*, *Fortunella Swingle*, *Poncirus Raf.* i njihovih hibrida, u proizvodnji i prometu sadnog materijala, kao i u zasadima.

Uzimanje uzoraka bilja vrše fitosanitarni inspektori, a laboratorijska ispitivanja obavljaju se u Fitosanitarnoj laboratoriji – Laboratorija za virusologiju.

Odgovorno lice u cilju efikasnijeg sprovođenja nadzora, po potrebi vrši edukaciju lica uključenih u nadzor.

Uzorkovanje se vrši na osnovu instrukcije odgovornog lica.

Projektovani broj uzoraka: 80.

Izvještaj o vizuelnim pregledima i uzorcima treba da sadrži podatke o mjestu i datumu vršenja pregleda i uzorkovanja, nazivu vrste, sorte i količini biljnog materijala, GPS koordinate i po mogućnosti fotografije kao dokaz o izvršenom pregledu.

Sastavni dio izvještaja za posebni nadzor predstavljaju i uzorci osjetljivog bilja iz uvoza.

1.1.14. Posebni nadzor *Aleurocanthus spiniferus*

Posebni nadzor *Aleurocanthus spiniferus* vrši se u cilju potvrde statusa štetnog organizma. *Aleurocanthus spiniferus* Quaintance je polifagna štetočina. U ekonomskom smislu najznačajniji domaćini su citrusi, a napada i vinovu lozu, krušku, japansku jabuku, vrste *Rosa* spp. i druge biljke. Na području Mediterana predstavlja veliki rizik za proizvodnju citrusa.

S obzirom da je prisustvo ovog štetnog organizma potvrđeno na crnogorskom primorju, na lokalitetima u Bokokotorskom zalivu i na području Bara, veoma je važno sprovođenje posebnog nadzora nad ovim štetnim organizmom na teritoriji opštine Ulcinj, gdje do sada nije utvrđeno njegovo prisustvo. Na programu će se pratiti eventualno dalje širenje i biljke domaćini na području Ulcinja i period aktivnosti u cilju primjene pravovremenih mjera zaštite.

Zdravstvene preglede vrši odgovorno lice za posebni nadzor, a ispitivanje uzoraka Fitosanitarna laboratorija – Laboratorija za entomologiju.

Odgovorno lice u cilju efikasnijeg sprovođenja nadzora, po potrebi vrši edukaciju lica uključenih u nadzor.

Uzorkovanje se vrši na osnovu instrukcije odgovornog lica.

Izveštaj o vizuelnim pregledima i uzorcima treba da sadrži podatke o mjestu i datumu vršenja pregleda i uzorkovanja, nazivu vrste, sorte i količini biljnog materijala, GPS koordinate i po mogućnosti fotografije kao dokaz o izvršenom pregledu.

Sastavni dio izvještaja za posebni nadzor predstavljaju i uzorci osjetljivog bilja iz uvoza.

1.1.15. Posebni nadzor *Neoleucinodes elegantalis*

Posebni nadzor *Neoleucinodes elegantalis* vrši se u cilju potvrde statusa Crne Gore kao zemlje „slobodne od“.

Glavne biljke domaćini:

- paprika /*Capsicum annuum*, *C. frutescens*
- plavi patlidžan /*Solanum melongena*
- paradajz /*Solanum lycopersicum*.

Zdravstvene preglede i ispitivanje uzoraka vrši odgovorno lice Fitosanitarnе laboratorije – Laboratorija za entomologiju.

Odgovorno lice u cilju efikasnijeg sprovođenja nadzora, po potrebi vrši edukaciju lica uključenih u nadzor.

Uzorkovanje se vrši na osnovu instrukcije odgovornog lica.

Izveštaj o pregledima i uzorcima treba da sadrži podatke o mjestu i datumu vršenja pregleda i uzorkovanja, nazivu vrste, sorte i količini biljnog materijala, GPS koordinate i po mogućnosti fotografije kao dokaz o izvršenom pregledu.

Sastavni dio izvještaja za posebni nadzor predstavljaju i uzorci osjetljivog bilja iz uvoza.

1.1.16. Posebni nadzor *Aromia bungii*

Posebni nadzor se vrši radi sprječavanja unošenja i širenja štetnog organizma *Aromia bungii*, štetočina vrsta iz roda *Prunus* prije svega breskve i kajsije, potom šljive, trešnje i ukrasnih vrsta *Prunus*-a osim vrste *Prunus laurocerasus* L. Pored *Prunus*-a može napadati vrste iz 11 familija, a među domaćinima je i maslina, *Salix*, *Quercus*, japanska jabuka.

Odgovorno lice vrši poseban nadzor vizuelnim pregledima sadnog materijala u rasadnicima i distributivnim centrima na prisustvo štetnog organizma *Aromia bungii* i znakova njegovog prisustva, a laboratorijska ispitivanja obavljaju se u Fitosanitarnoj laboratoriji – Laboratorija za entomologiju.

Odgovorno lice Laboratorije za entomologiju u cilju efikasnijeg sprovođenja nadzora, po potrebi vrši edukaciju lica uključenih u nadzor.

Uzorkovanje se vrši na osnovu instrukcije odgovornog lica.

Izvještaj o pregledima i uzorcima treba da sadrži podatke o mjestu i datumu vršenja pregleda i uzorkovanja, nazivu vrste, sorte i količini biljnog materijala, GPS koordinate i po mogućnosti fotografije kao dokaz o izvršenom pregledu.

Sastavni dio izvještaja za posebni nadzor predstavljaju i uzorci iz uvoza.

1.1.17 Posebni nadzor cikade vinove loze *Scaphoideus titanus* i *Candidatus Phytoplasma vitis* (Flavescence dorée)

Posebni nadzor nad *Candidatus Phytoplasma vitis* (Flavescence dorée) sprovodi se vizuelnim pregledom proizvodnih zasada u odgovarajućem vremenskom periodu i uzimanjem uzoraka u slučaju prisustva simptoma na vinovoj lozi. Nadzor i uzorkovanje vrši odgovorno lice Fitosanitarne laboratorije. Projektovani broj uzoraka: 30

Odgovorno lice u cilju efikasnijeg sprovođenja nadzora, po potrebi vrši edukaciju lica uključenih u nadzor. Uzorkovanje se vrši na osnovu instrukcije.

Izvještaj o vizuelnim pregledima i uzorcima treba da sadrži podatke o mjestu i datumu vršenja pregleda i uzorkovanja, nazivu vrste, sorte i količini materijala, GPS koordinate i po mogućnosti fotografije kao dokaz o izvršenom pregledu.

Sastavni dio izvještaja za posebni nadzor predstavljaju i uzorci osjetljivog bilja iz uvoza.

Scaphoideus titanus je vektor fitoplazme prouzrokača bolesti Flavescence dorée, pa je u epidemiološkom smislu praćenje pojave i širenja ove cikade od presudnog značaja za kontrolu bolesti.

Stalni nadzor cikade *Scaphoideus titanus* obuhvata praćenje njenog prisustva, rasprostranjenosti i brojnosti u vinogradima radi preporuke proizvođačima o mjerama suzbijanja.

Zdravstvene preglede i ispitivanje uzoraka, kao i obavještanje i davanje preporuka proizvođačima o preparatima i terminima hemijskih tretmana vrši odgovorno lice Fitosanitarne laboratorije – Laboratorija za entomologiju.

Odgovorno lice u cilju efikasnijeg sprovođenja nadzora, po potrebi vrši edukaciju lica uključenih u nadzor.

Uzorkovanje se vrši na osnovu instrukcije.

Izvještaj o vizuelnim pregledima i uzorcima treba da sadrži podatke o mjestu i datumu vršenja pregleda i uzorkovanja, nazivu vrste, sorte i količini materijala, GPS koordinate i po mogućnosti fotografije kao dokaz o izvršenom pregledu.

Sastavni dio izvještaja za posebni nadzor predstavljaju i uzorci osjetljivog bilja iz uvoza.

1.1.18 Posebni nadzor štetnih organizama u listopadnim i četinarskim šumama

Posebni nadzor obuhvata zdravstvene preglede u listopadnim šumama od strane ovlašćenog pružaoca usluga koji su u obavezi da 10 sumnjivih uzoraka dostave na laboratorijsku dijagnostiku u Fitosanitarnoj laboratoriji - Entomološka laboratorija sljedećih štetnih organizama: *Agrilus anxius* Gory, *Agrilus planipennis* Fairmaire.

Monitoring obuhvata zdravstvene preglede u četinarskim šumama od strane ovlašćenog pružaoca usluga i laboratorijsku dijagnostiku u Fitosanitarnoj laboratoriji - Entomološka laboratorija sljedećih štetnih organizama: *Dendrolimus sibiricus* Chetverikov, *Monochamus* spp. (neevropskih vrsta), *Pissodes* spp. (neevropskih vrsta).

Odgovorno lice u cilju efikasnijeg sprovođenja nadzora, po potrebi vrši edukaciju lica uključenih u nadzor.

Uzorkovanje se vrši na osnovu instrukcije odgovornog lica Entomološke laboratorije.

Izvještaj o pregledima i uzorcima treba da sadrži podatke o mjestu i datumu vršenja pregleda i uzorkovanja, nazivu vrste, sorte i količini biljnog materijala, GPS koordinate i po mogućnosti fotografije kao dokaz o izvršenom pregledu.

Sastavni dio izvještaja za posebni nadzor predstavljaju i uzorci osjetljivog bilja iz uvoza.

1.1.19 Posebni nadzor Pepino mosaic virus

Monitoring se vrši radi sprječavanja unošenja, utvrđivanja prisustva i sprječavanja širenja Pepino mosaic virus.

Monitoring obuhvata zdravstvene preglede u proizvodnji rasada paradajza i plodova paradajza uglavnom u zaštićenom prostoru. Uzorkovanje vrše fitosanitarni inspektori.

Zdravstvene preglede i ispitivanje uzoraka vrši odgovorno lice Fitosanitarne laboratorije – Laboratorija za virusologiju.

Projektovani broj uzoraka: 50.

Odgovorno lice u cilju efikasnijeg sprovođenja nadzora, po potrebi vrši edukaciju lica uključenih u nadzor.

Uzorkovanje se vrši na osnovu instrukcije odgovornog lica.

Izvještaj o vizuelnim pregledima i uzorcima treba da sadrži podatke o mjestu i datumu vršenja pregleda i uzorkovanja, nazivu vrste, sorte i količini biljnog materijala, GPS koordinate i po mogućnosti fotografije kao dokaz o izvršenom pregledu.

Sastavni dio izvještaja za posebni nadzor predstavljaju i uzorci osjetljivog bilja iz uvoza.

1.1.20 Posebni nadzor Tomato brown rugose fruit virus

Posebni nadzor vrši se u cilju sprečavanja unošenja i širenja štetnog organizma Tomato brown rugose fruit virus. Nadzor se vrši u proizvodnji paradajza i paprike.

Uzimanje uzoraka bilja vrše fitosanitarni inspektori, a laboratorijska ispitivanja obavljaju se u Fitosanitarnoj laboratoriji – Laboratorija za virusologiju.

Uzorkovanje se vrši prema instrukcijama odgovornog lica Laboratorije za virusologiju. Laboratorijske analize obuhvataju molekularno testiranje primjenom RT-PCR metode.

Izvještaj o vizuelnim pregledima i uzorcima treba da sadrži podatke o mjestu i datumu vršenja pregleda i uzorkovanja, nazivu vrste, sorte, GPS koordinate i fotografije uzorkovanih biljaka kao dokaz o izvršenom pregledu.

Predloženi broj uzoraka: 50

1.1.21 Posebni nadzor voćnih muva iz familija Tephritidae i Drosophilidae

Drosophila suzukii je veoma polifagna štetočina, a posebno vrsta čiji plodovi imaju tanku pokožicu ploda (malina, kupina, borovnica, jagoda, trešnja, višnja, breskva, nektarina, kajsija, šljiva, aktinidija, japanska jabuka, smokva i grožđe). Monitoring obuhvata: postavljanje klopki u proizvodnim zasadima voćnih vrsta koje su najznačajniji domaćini, radi davanja preporuke proizvođačima o mjerama suzbijanja. Imajući u vidu prošlogodišnji prvi nalaz *D. suzukii* na području podgoričkog i crmničkog subregiona monitoringom će biti obuhvaćeni i vinogradi.

Monitoring vrsta *Rhagoletis cingulata* (trešnjina muva), *Rhagoletis completa* (orahova muva), *Bactrocera zonata* i *Bactrocera dorsalis* vrši se radi dobijanja podataka o njihovoj eventualnoj pojavi.

Zdravstvene preglede i ispitivanje uzoraka vrši odgovorno lice Fitosanitarne laboratorije – Laboratorija za entomologiju.

Nedavni nalaz orijentalne voćne muve *Bactrocera dorsalis* u Italiji predstavlja prvi nalaz ove vrste u Evropi. Smatra se jednom od najagresivnijih invazivnih štetočina i predstavlja veliku opasnost za proizvodnju i promet voća i povrća u Evropi.

Izvještaj o vizuelnim pregledima i uzorcima treba da sadrži podatke o mjestu i datumu vršenja pregleda i uzorkovanja, nazivu vrste, sorte i količini biljnog materijala, GPS koordinate i po mogućnosti fotografije kao dokaz o izvršenom pregledu.

Sastavni dio izvještaja za posebni nadzor predstavljaju i uzorci osjetljivog bilja iz uvoza.

KOMPONENTA 1.2: MONITORING, IZVJEŠTAJNO PROGNOZNI PROGRAMI I FITOSANITARNE MJERE

Monitoring i fitosanitarne mjere sprovode se kroz: praćenje pojedinih štetnih organizama; zdravstvene preglede bilja, biljnih proizvoda i objekata pod nadzorom; prikupljanje uzoraka; laboratorijska ispitivanja i druge aktivnosti koje doprinose praćenju zdravstvenog stanja bilja, kao i utvrđivanju statusa pojedinih štetnih organizama na teritoriji Crne Gore.

1.2.1 Monitoring *Dryocosmus kuriphilus*

Monitoring se vrši radi sprječavanja širenja kestenove ose galice *Dryocosmus kuriphilus* Yasumatsu nad biljkama domaćinima roda *Castanea* Mill. namjenjeni sadnji, osim plodova i sjemena. Monitoring vrši fitosanitarna inspekcija u rasadnicima i prodajnim centrima, a vizuelne zdravstvene preglede u šumama kestena na lokalitetima na području Barske opštine vrši ovlašćeni pružalac usluga, koji je u obavezi da 10 sumnjivih uzoraka dostave u Laboratoriju za entomologiju.

Ovlašćeni pružalac usluga po potrebi sprovodi fitosanitarne biološke mjere zaštite.

Laboratorijsko ispitivanje uzoraka vrši odgovorno lice Fitosanitarne laboratorije – Laboratorija za entomologiju.

Odgovorno lice u cilju efikasnijeg sprovođenja nadzora, po potrebi vrši edukaciju lica uključenih u nadzor.

Uzorkovanje se vrši na osnovu instrukcije odgovornog lica.

Izveštaj o pregledima i uzorcima treba da sadrži podatke o mjestu i datumu vršenja pregleda i uzorkovanja, nazivu vrste, sorte i količini biljnog materijala, GPS koordinate i po mogućnosti fotografije kao dokaz o izvršenom pregledu.

Sastavni dio izvještaja za posebni nadzor predstavljaju i uzorci osjetljivog bilja iz uvoza.

1.2.2 Monitoring biljnih vaši - vektora *Citrus tristeza virusa*

Monitoring vektora *Citrus tristeza virusa* vrši se u cilju utvrđivanja njihovog prisustva i rasprostranjenosti. Vektori virusa su biljne vaši, a najznačajniji vektor je *Toxoptera citricida*, a pored nje i *Aphis gossypii* Glover. Ostale vrste biljnih vaši koje se mogu javiti na citrusima *Aphis spiraecola* Patch. (*Aphis citricola* Van Der Goot) i *Toxoptera aurantii* Boyer de Fons iako često masovno prisutne u zasadima citrusa, manje su efikasni vektori. Monitoring se vrši u zasadima citrusa. Zdravstvene preglede i ispitivanje uzoraka vrši odgovorno lice Fitosanitarne laboratorije – Laboratorija za entomologiju. Odgovorno lice u cilju efikasnijeg sprovođenja nadzora, po potrebi vrši edukaciju lica uključenih u nadzor.

Uzorkovanje se vrši na osnovu instrukcije odgovornog lica entomološke laboratorije.

Izveštaj o vizuelnim pregledima i uzorcima treba da sadrži podatke o mjestu i datumu vršenja pregleda i uzorkovanja, nazivu vrste, sorte i količini materijala, GPS koordinate i po mogućnosti fotografije kao dokaz o izvršenom pregledu.

Sastavni dio izvještaja za posebni nadzor predstavljaju i uzorci osjetljivog bilja iz uvoza.

1.2.3 Monitoring *Bactrocera oleae* (muva masline)

Monitoring obuhvata praćenje dinamike populacije muve masline postavljanjem klopki i uzorkovanjem plodova u proizvodnim zasadima maslina radi davanja preporuke proizvođačima o mjerama suzbijanja.

Izveštaj o vizuelnim pregledima i uzorcima treba da sadrži podatke o mjestu i datumu vršenja pregleda i uzorkovanja, nazivu vrste, sorte i količini materijala, GPS koordinate i po mogućnosti fotografije kao dokaz o izvršenom pregledu.

1.2.4 Monitoring *Ceratitis capitata* (voćna muva)

Monitoring obuhvata praćenje dinamike populacije voćne muve postavljanjem klopki i uzorkovanjem plodova u proizvodnim zasadima citrusa radi davanja preporuke proizvođačima o mjerama suzbijanja.

Izvršetak o vizuelnim pregledima i uzorcima treba da sadrži podatke o mjestu i datumu vršenja pregleda i uzorkovanja, nazivu vrste, sorte i količini materijala, GPS koordinate i po mogućnosti fotografije kao dokaz o izvršenom pregledu.

KOMPONENTA 1.3 EDUKACIJE

U cilju efikasnijeg sprovođenja Programa fitosanitarnih mjera, vrši se edukaciju lica uključenih u nadzor (fitosanitarna inspekcija, proizvođači, uvoznici, ovlašćeni pružalac usluga i dr.) i u saradnji sa Upravom, organizuju se edukativne radionice na sljedeće teme:

1. Edukacija fitosanitarnih inspektora na temu: “Pregled i uzorkovanje drvenog materijala za pakovanje” (1 radionica);
2. Edukacija proizvođača sjemenskog i merkantilnog krompira na teme: “Štetni organizam *Synchytrium endobioticum*” i “Štetni organizmi *Ralstonia solanacearum* i *Clavibacter michiganensis* ssp. *sepedonicus*” (2 radionice);
3. Edukacija registrovanih uvoznika na temu: “Štetni organizam *Xylella fastidiosa*” (1 radionica);
4. Edukacija registrovanih proizvođača sadnog materijala *Citrus* spp. i proizvođača plodova citrusa na temu: “Štetni organizam *Aleurocanthus spiniferus*” (2 radionice);
5. Edukacija proizvođača kestena na temu: “Štetni organizam *Dryocosmus kuriphilus* – fitosanitarne mejre” (1 radionice);
6. Edukacija fitosanitarnih inspektora i proizvođača krompira na temu krompirovih buvača *Epitrix cucumeris*, *Epitrix papa*, *Epitrix subcrinita*, *Epitrix tuberis* (2 radionice);
7. Edukacija fitosanitarnih inspektora na temu surlaša paprike *Anthonomus eugeni* (2 radionice);
8. Edukacija fitosanitarnih inspektora na temu voćnih muva – Tephritidae (2 radionice);
9. Edukacija vinogradara na temu cikada vinove loze- *Scaphoideus titanus* (2 radionice);
10. Edukacija na temu: “Štetni organizam *Aromia bungii*” (1 radionica);
11. Edukacija na temu: “Štetni organizam *Neoleucinodes elegantalis* (1 radionica).

1.4 HITNE FITOSANITARNE MJERE

Hitne fitosanitarne mjere obuhvataju praćenje pojave, kao i predlog mjera za suzbijanje štetnih organizama, procjenu mogućih šteta na bilju, biljnim proizvodima i objektima pod nadzorom, vršenje laboratorijskih ispitivanja uzetih uzoraka, kao i nabavku nedostajuće laboratorijske opreme i hemikalija, pravovremeno obavještanje putem medija, savjeta i objavljivanja stručnih publikacija o pojavi, širenju i načinu suzbijanja štetnih organizama, instrukcija i vodiča za sprovođenje hitnih fitosanitarnih mjera, troškove međunarodne saradnje i druge poslove. Naknada šteta se vrši u cilju smanjenja obima gubitaka na poljoprivrednim kulturama.

U svrhu brzog reagovanja u situacijama neočekivane i iznenadne pojave štetnih organizama, koja se ne može predvidjeti i koja zahtijeva neodložno sprovođenje hitnih fitosanitarnih mjera, radi zaštite zdravlja bilja i sprječavanje nastanka većih ekonomskih šteta, izvršiće se hitna nabavka potrebne opreme i materijala, odgovarajuće stručne aktivnosti na terenu, kao i usluge laboratorijskih ispitivanja. Sprovođenje ovih aktivnosti zavisice od situacije i zahtjeva u trenutku iznenadne situacije, po uputstvima, nalogima i/ili rješenjima direktora Uprave

Hitne fitosanitarne mjere obuhvataju praćenje pojave, kao i predlog mjera za suzbijanje štetnih organizama, procjenu mogućih šteta na bilju, biljnim proizvodima i objektima pod nadzorom, vršenje laboratorijskih ispitivanja uzetih uzoraka, kao i nabavku nedostajuće laboratorijske opreme i hemikalija, pravovremeno obavještanje putem medija, savjeta i objavljivanja stručnih publikacija o pojavi, širenju i načinu suzbijanja štetnih organizama, instrukcija i vodiča za sprovođenje hitnih fitosanitarnih mjera, troškove međunarodne saradnje i druge poslove.

Period realizacije: Tokom cijele godine.

Finansiranje: Budžet Crne Gore – 136.300,00€.

Način kontrole:

Administrativnu kontrolu izvršavanja poslova vrši Uprava – Fitosanitarni sektor - Odsjek za zdravstvenu zaštitu bilja u skladu sa usvojenim procedurama za finansijsko upravljanje.

Nosioci posla:

- ovlašćene visoko školske ustanove vršenje javnih poslova - zdravstvena zaštita bilja;
- ovlašćeni pružaoci usluga;
- organ uprave nadležan za šume;
- fitosanitarna inspekcija;
- šumarska inspekcija.

Izveštaj treba da sadrži sljedeće podatke: naziv mjesta i datum izvođenja fitosanitarnog pregleda (mjere), ime vlasnika/držaoca bilja, biljnih proizvoda i objekata pod nadzorom, potvrdu o uzetim uzorcima i rezultate ispitivanja.

Dodatno o vizuelnom pregledu treba da sadrži podatke o mjestu i datumu vršenja pregleda, nazivu sorte i količini sadnog materijala ili veličini zasada, GPS koordinate i po mogućnosti fotografije kao dokaz o izvršenom pregledu.

Nosioci poslova blagovremeno obavještavaju i izvještavaju Upravu – Fitosanitarni sektor - Odsjek za zdravstvenu zaštitu bilja o izvođenju programa po naznačenim fazama u skladu sa prijavom programa i o izvršenim poslovima u cilju vršenja administrativne kontrole obavljenog posla.

Nosioci poslova vlasniku/držaocu bilja, biljnih proizvoda i objekata pod nadzorom izdaju potvrdu o uzetim uzorcima i/ili za vršenje dijagnostičkog ispitivanja koja je data u Prilogu, koji je sastavni dio ovog programa.

Potvrda se izdaje u dva primjerka od kojih jedan ostaje kod vlasnika/držaoca bilja, biljnih proizvoda i objekata pod nadzorom, a drugi primjerak zadržava nosilac posla.

Nosioci posla, odgovorni za pravovremenost, efekte i sprovođenje programa, dostavljaju Upravi – Fitosanitarnom sektoru - Odsjeku za zdravstvenu zaštitu bilja izvještaje o sprovedenim mjerama.

Način plaćanja:

Na osnovu zaključenog ugovora, čiji sastavni dio su cijene laboratorijskih ispitivanja, plaćanje se vrši po ispostavljenoj fakturi, dijelom avansno do 30% za pripremu ispitnih kapaciteta na osnovu dostavljenog izvještaja Upravi – Fitosanitarnom sektoru - Odsjeku za zdravstvenu zaštitu bilja za obavljeni posao.

Avansna uplata sredstava vrši se na osnovu opravdanog zahtjeva, a avansno uplaćena sredstva moraju se pravdati izvještajem kojim se dokazuje namjenska upotreba avansno odobrenih i uplaćenih sredstava. Nepravilne i neuredne fakture i izvještaji, kao i fakture i izvještaji bez kompletne prateće dokumentacije neće se razmatrati.

Finansijski rizik: U slučaju utvrđivanja prisustva štetnog organizma iz Komponenti programa biće potrebno obezbijediti dodatna finansijska sredstva.

U slučaju da držaoci bilja zahtijevaju nadoknadu za vrijednost uzetog uzorka ista se nadoknađuje iz odgovarajućih programa.

Finansijski plan:

Komponente	Vrijednost 136.300,00€
1.1 Posebni nadzori nad štetnim organizmima	116.500,00
1.1.1 Posebni nadzor <i>Globodera pallida</i> i <i>Globodera rostochiensis</i>	6.000,00
1.1.2 Posebni nadzor <i>Synchytrium endobioticum</i>	1.500,00
1.1.3 Posebni nadzor <i>Ralstonia solanacearum</i> i <i>Clavibacter michigenensis</i> subsp. <i>Sepedonicus</i>	31.500,00
1.1.4 Posebni nadzor <i>Epitrix cucumeris</i> , <i>Epitrix papa</i> , <i>Epitrix subcrinita</i> , <i>Epitrix tuberis</i>	4.000,00
1.1.5 Posebni nadzor <i>Bursaphelenchus xylophilus</i>	6.000,00
1.1.6 Posebni nadzor <i>Radopholus similis</i>	2.000,00
1.1.7 Posebni nadzor <i>Phytophthora ramorum</i>	4.000,00
1.1.8 Posebni nadzor <i>Fusarium circinatum</i>	3.000,00
1.1.9 Posebni nadzor <i>Anoplophora chinensis</i>	2.500,00

1.1.10 Posebni nadzor <i>Anoplophora glabripennis</i>	8.000,00
1.1.11 Posebni nadzor <i>Pseudomonas syringae pv. actinidiae</i>	4.000,00
1.1.12 Posebni nadzor <i>Xylella fastidiosa</i> sa monitoringom vektora	8.000,00
1.1.13 Posebni nadzor <i>Citrus tristeza virus</i>	4.000,00
1.1.14 Posebni nadzor <i>Aleurocanthus spiniferus</i>	2.000,00
1.1.15 Posebni nadzor <i>Neoleucinodes elegantalis</i>	4.000,00
1.1.16 Posebni nadzor <i>Aromia bungii</i>	3.000,00
1.1.17 Posebni nadzor cikade vinove loze <i>Scaphoideus titanus</i> i Candidatus <i>Phytoplasma vitis</i> (Flavescence doree)	7.000,00
1.1.18 Posebni nadzor štetnih organizama u listopadnim i četinarskim šumama	4.000,00
1.1.19 Posebni nadzor Pepino mosaic virus	3.000,00
1.1.20 Posebni nadzor Tomato brown rugose fruit virus	5.000,00
1.1.21 Posebni nadzor voćnih muva iz familija Tephritidae i Drosophilidae	4.000,00
1.2 Monitoring, izvještajno prognozni programi i fitosanitarne mjere	13.000,00
1.2.1 Monitoring <i>Dryocosmus kuriphilus</i>	2.000,00
1.2.2 Monitoring biljnih vaši - vektora Citrus tristeza virus-a	3.000,00
1.2.3 Monitoring <i>Bactrocera oleae</i> (muva masline)	5.000,00
1.2.4 Monitoring <i>Ceratitis capitata</i> (voćna muva)	3.000,00
1.3 Edukacije	5.100,00
1.4 Hitne mjere	1.700,00

PROGRAM 2

PROGRAM PRAĆENJA SREDSTAVA ZA ZAŠTITU BILJA I SREDSTAVA ZA ISHRANU BILJA

Cilj: Program se sprovodi radi smanjenja rizika i mogućih negativnih efekata sredstava za zaštitu bilja i sredstava za ishranu bilja na zdravlje ljudi i životnu sredinu, kao i radi postizanja održive upotrebe sredstava za zaštitu bilja i sredstava za ishranu bilja, a istovremeno je i podrška realizaciji Nacionalnog plana za održivu upotrebu sredstava za zaštitu bilja.

Pravni osnov: Nacionalni plan za održivu upotrebu sredstava za zaštitu bilja ("Službeni list CG", broj 57/2016), Zakon o sredstvima za zaštitu bilja („Službeni list CG", br. 51/08 i 18/14), Zakon o sredstvima za ishranu bilja ("Službeni list CG" br. 48/07, br. 76/08, br. 73/10, br. 40/11, 30/17 i 43/18), Zakon o bezbjednosti hrane („Službeni list CG", broj 57/15) i godišnji plan službenih kontrola.

Odgovorna institucija: Uprava – Fitosanitarni sektor – Odsjek za sredstava za zaštitu bilja i ishranu bilja i Odsjek za fitosanitarnu inspekciju.

Uključene institucije:

- ovlašćene laboratorije za vršenje poslova u oblasti sredstava za zaštitu bilja i ishranu bilja: Centar za ekotoksikološka ispitivanja (CETI);
- naučne i visoko školske ustanove iz oblasti zaštite bilja (sredstva za zaštitu bilja) i ishranu bilja: Biotehnički fakultet, Univerzitet Crne Gore.

Aktivnosti:

KOMPONENTA 2.1: REGISTRACIJA SREDSTAVA ZA ZAŠTITU BILJA

U promet se mogu stavljati samo pesticidi čije su aktivne supstance odobrene u Evropskoj uniji i koje se nalaze na Listi aktivnih supstanci dozvoljenih za upotrebu u sredstvima za zaštitu bilja. Lista aktivnih supstanci dozvoljenih za upotrebu u sredstvima za zaštitu bilja je usklađena su EU listom objavljuje se u „Službenom listu Crne Gore“ i redovno se ažurira.

S obzirom na činjenicu da Crna Gora nema proizvodnju pesticida, u Crnoj Gori uspostavlja se sistem priznavanja registracije pesticida u skladu sa Pravilnikom o priznavanju registracije sredstava za zaštitu bilja („Službeni list CG”, broj 50/14) koji propisuje sadržaj zahtjeva za registraciju, bliže uslove i način priznavanja registracije, dodjelu jedinstvenog registracionog broja i procjenu uporedivosti prilika i klimatskih uslova, način dostavljanja i sadržaj dokumentacije za priznavanje registracije, bliži sadržaj rješenja o registraciji i visina naknade za registraciju sredstava za zaštitu bilja.

Troškove registracije snosi podnosilac zahtjeva, pri čemu program podržava rad Komisije na procesu registracije u skladu sa propisima, a procjena je da će u 2020. biti registrovano 60 proizvoda.

Odgovornost za pravovremenost, efekte i sprovođenje: Uprava – Fitosanitarni sektor – Odsjek za sredstva za zaštitu i ishranu bilja, Komisija za sredstva za zaštitu bilja.

KOMPONENTA 2.2: MONITORING PROMETA SREDSTAVA ZA ZAŠTITU BILJA

U Crnoj Gori registrovano je 34 uvoznika pesticida i 88 distributera za promet pesticida na veliko i/ili malo. Monitoring se određuje posebnim Programom, u skladu sa analizom rizika, na osnovu dosadašnjih dokaza o utvrđenim nepravilnostima sa ciljem utvrđivanja stvarnog stanja u prometu pesticidima u objektima za promet sredstava za zaštitu bilja u pogledu kadra i opreme kroz primjenu kontrolne liste.

Odgovornost za pravovremenost, efekte i sprovođenje: Uprava – Fitosanitarni sektor – Odsjek za sredstva za zaštitu i ishranu bilja, fitosanitarna inspekcija.

KOMPONENTA 2.3: SPROVOĐENJE SPECIJALISTIČKOG KURSA

U skladu sa:

- članom 6 Zakona o sredstvima za zaštitu bilja („Službeni list CG”, br. 51/08 i 18/14);
- Pravilnikom o programu specijalističkog kursa za sredstva za zaštitu bilja („Službeni list CG”, broj 35/15);
- Pravilnikom o načinu izdavanja i izgledu legitimacije za profesionalno korišćenje sredstava za zaštitu bilja („Službeni list CG”, broj 67/15) i
- Pravilnikom o uslovima koje treba da ispunjavaju pravna lica koja vrše edukaciju lica odgovornih za promet i upotrebu sredstava za zaštitu bilja („Službeni list CG”, broj 28/16);

sprovodi se specijalistički kurs za osposobljavanje:

1. profesionalnih korisnika sredstava za zaštitu bilja;
2. lica odgovornih za promet sredstava za zaštitu bilja.

Za sprovođenje specijalističkog kursa iz tačke 1 neophodno je obezbijediti materijale za obuku, sredstva za terenski rad, poštanske usluge, sertifikate i legitimacije kako bi se obuke vršile na adekvatan način.

Za sprovođenje specijalističkog kursa iz tačke 2 ovalaštene institucije dostavljaju godišnji Plan obuka.

Odgovornost za pravovremenost, efekte i sprovođenje specijalističkog kursa:

1. za profesionalne korisnike sredstava za zaštitu bilja:

- Uprava – Fitosanitarni sektor – Odsjek za sredstva za zaštitu i ishranu bilja, fitosanitarna inspekcija;
- Institut za javno zdravlje;
- Ministarstvo održivog razvoja i turizma;
- Ministarstvo poljoprivrede i ruralnog razvoja;

2. za lica odgovorna za promet sredstava za zaštitu bilja:

- ovlašćena pravna lica iz oblasti sredstva za zaštitu bilja: Biotehnički fakultet, Univerzitet Crne Gore i Fakultet za prehrambenu tehnologiju, bezbjednost hrane, Univerzitet Donja Gorica.

KOMPONENTA 2.4: MONITORING UREĐAJA ZA UPOTREBU PESTICIDA

Za upotrebu pesticida mogu se koristiti samo uređaji koji garantuju sigurnu upotrebu i koji su u tehnički ispravnom stanju. Vlasnik uređaja za upotrebu sredstava za zaštitu bilja dužan je da uređaje drži u tehnički ispravnom stanju.

Vlasnik uređaja za upotrebu sredstava za zaštitu bilja dužan je da čuva tehničku dokumentaciju o uređaju (sertifikat proizvođača, prospekt, dokaz o izvršenoj popravci i sl.).

Kontrola uređaja za upotrebu sredstava za zaštitu bilja podrazumijeva primjenu pravila za provjeru tehničke ispravnosti uređaja za upotrebu sredstava za zaštitu bilja čime se obezbjeđuje ispunjavanje ekoloških zahtjeva i na najmanju moguću mjeru smanjuju štetni uticaji na zdravlje ljudi i životnu sredinu koji bi mogli uzrokovati takvi uređaji i da bi se uspostavio sistem redovnog pregleda uređaja koji su već u upotrebi. Ova aktivnost je predviđena i Nacionalnim akcionim planom ali je potrebno sprovesti niz aktivnosti na nacionalnom nivou počev od analize postojećeg stanja uređaja za primjenu pesticida, nacionalne odluke o kategoriji uređaja koje treba provjeravati do samog načina ko i kako će sprovoditi kontrolu uređaja kao i na koji način će se obezbijediti sprovođenje ovih zahtjeva.

Monitoring se određuje posebnim Programom i podrazumijeva terenski obilazak registrovanih poljoprivrednih proizvođača, popis uređaja za upotrebu sredstava za zaštitu bilja uključujući djelove potrebne za rad uređaja (rasprskivač, manometar, filteri, sita, oprema za čišćenje rezervoara) i provjeru njihovog rada.

Odgovornost za pravovremenost, efekte i sprovođenje: Uprava – Fitosanitarni sektor – Odsjek za sredstva za zaštitu i ishranu bilja, fitosanitarna inspekcija i ovlašćena pravna lica iz oblasti sredstva za zaštitu bilja: Biotehnički fakultet, Univerzitet Crne Gore.

KOMPONENTA 2.5: PROGRAM POST-REGISTRACIJSKE KONTROLE SREDSTAVA ZA ZAŠTITU BILJA

U skladu sa propisima za registraciju sredstava za zaštitu bilja, formulacije sredstva koje se stavljaju na tržište treba da odgovaraju formulaciji navedenoj na rješenju o registraciji. Promjene temperature, uslovi skladištenja, ambalaža i ostali faktori mogu uticati na kvalitet i njegova svojstva sredstava za zaštitu bilja. Svaka promjena može: uticati na efikasnost sredstva za zaštitu bilja ili predstavljati opasnosti za ljude, životinje, bilje ili životnu sredinu. Postregistracijska kontrola sredstava za zaštitu bilja predstavlja važnu komponentu u procesu registracije, prometa i upotrebe sredstva za zaštitu bilja. Donosi se posebni Program post-registracijske kontrole sredstava za zaštitu bilja koji omogućava praćenje sredstava za zaštitu bilja nakon izvršene registracije i sprovodi se radi kontrole dejstva i upotrebe sredstava za zaštitu bilja na teritoriji Crne Gore.

Sredstva za zaštitu bilja koja se nalaze u prometu treba da ispunjavaju uslove u skladu sa etiketom i rješenjem o registraciji (sadržaj i količina aktivne supstance).

Program obuhvata uzorkovanje registrovanih sredstava za zaštitu bilja i njihova laboratorijska ispitivanja.

Odgovornost za pravovremenost, efekte i sprovođenje: Uprava – Fitosanitarni sektor – Odsjek za sredstva za zaštitu i ishranu bilja, fitosanitarna inspekcija i ovlašćena pravna lica za vršenje laboratorijskih ispitivanja iz oblasti sredstava za zaštitu bilja: Centar za ekotoksikološka ispitivanja (CETI).

KOMPONENTA 2.6: POST-REGISTRACIJSKA KONTROLA SREDSTAVA ZA ZAŠTITU BILJA - REZISTENTNOST

Dio post-registracijske kontrole sredstava za zaštitu bilja odnosi se na pojavu rezistentnosti pojedinih štetnih organizama na aktivne supstance koje se nalaze u sredstvima za zaštitu bilja. Pojava rezistentnosti je uobičajena i do nje uglavnom dolazi zbog prekomjerne upotrebe sredstava za zaštitu bilja i korišćenja veće doze od propisane. Ukoliko dođe do pojave rezistentnosti štetni organizam postaje otporan prema aktivnoj supstanci i sredstvo za zaštitu bilja gubi efikasnost. Veoma je važno pratiti pojavu rezistentnosti u kulturama i na štetnim organizmima kod kojih se

najviše koriste sredstva za zaštitu bilja zbog sprovođenja antirezistentne strategije u programima zaštite.

Odgovornost za pravovremenost, efekte i sprovođenje: Uprava – Fitosanitarni sektor – Odsjek za sredstva za zaštitu i ishranu bilja, fitosanitarna inspekcija i ovlašćene pravna lica za oblast sredstava za zaštitu bilja: Biotehnički fakultet, Univerzitet Crne Gore.

KOMPONENTA 2.7: MONITORING ODRŽIVE UPOTREBE PESTICIDA

Bezbjednost korisnika sredstava za zaštitu bilja (poljoprivrednih proizvođača i njihovih radnika) važan su dio održive i pravilne upotrebe pesticida kroz primjenu preventivnih mjera zaštite i kroz pravilno rukovanje. Korisnici često ne poštuju bezbjedonosne, zaštitne i higijenske mjere, naročito u oblastima sa visokim temperaturama, gdje nošenje zaštitne opreme može biti neugodno. Pravilna primjena propisanih mjera, pravilno rukovanje sredstvima za zaštitu bilja smanjuje rizike koje nosi primjena sredstava za zaštitu bilja i osigurava bezbjednost korisnika. Donosi se posebni Program monitoringa koji vrši kroz praćenje transporta, skladištenja, pripreme za upotrebu, upotrebe, vođenja evidencija, pa i rezidua pesticida kroz primjenu kontrolne liste.

Odgovornost za pravovremenost, efekte i sprovođenje: Uprava – Fitosanitarni sektor – Odsjek za sredstva za zaštitu i ishranu bilja, fitosanitarna inspekcija.

KOMPONENTA 2.8: INTEGRALNA ZAŠTITA BILJA

Integralna zaštita bilja je dio integralne proizvodnje a odnosi se na suzbijanje štetnih organizama (bolesti, štetočine i korovi) i zasniva na dobrom poznavanju bilja, štetnih organizama i njihovog odnosa u uslovima spoljašnje sredine.

Pored hemijskih mjera zaštite važna je primjena preventivnih mjera koje mogu značajno uticati na suzbijanje štetnih organizama. Preventivne mjere su brojne i zavise od poljoprivredne kulture i štetnih organizama, a najznačajnije su: primjena plodoreda, korišćenje tolerantnih i otpornih sorti i hibrida, upravljanje rezistentnošću, monitoring prisustva štetnih organizama i dr. Dozvoljena je upotreba samo registrovanih sredstava za zaštitu bilja prema uputstvu, a da bi osigurali pravilno korišćenje neophodno je voditi knjigu evidencije o primjeni.

Integralna zaštita bilja promovise sve raspoložive mjere u suzbijanju štetnih organizama sa posebnim akcentom na preventivne mjere, a upotreba sredstava za zaštitu bilja se svodi na najmanju moguću mjeru kako bi se proizveo bezbjedan poljoprivredni proizvod, ali i očuvalo zdravlje ljudi i životna sredina.

Program integralne zaštite bilja obuhvata pripremu i objavljivanje smjernica za integralnu zaštitu najmanje jedne kulture koje su usklađene sa propisima o sredstvima za zaštitu bilja, o zaštiti životne sredine i o dobroj poljoprivrednoj praksi.

Odgovornost za pravovremenost, efekte i sprovođenje: Uprava – Fitosanitarni sektor – Odsjek za sredstva za zaštitu i ishranu bilja i ovlašćene visoko školske ustanove za vršenje poslova u oblasti zdravstvene zaštite bilja – fitofarmacija, Biotehnički fakultet, Univerzitet Crne Gore.

KOMPONENTA 2.9: PROGRAM ZAŠTITE VINOVE LOZE

Program zaštite vinove loze predstavlja važan preduslov za uspješno gajenje vinove loze u Crnoj Gori. Klimatski uslovi u Crnoj Gori povoljni su za gajenje vinove loze, a uzgoj otežavaju brojni štetni organizmi koji mogu značajno da utiču na smanjenje prinosa. U proizvodnji neophodno je primjenjivati odgovarajuće mjere zaštite bilja, a jedna od glavnih je primjena sredstava za zaštitu bilja (pesticida), radi očuvanja prinosa i kvaliteta.

Sredstva za zaštitu bilja moraju se primjenjivati pravilno jer u suprotnom može doći do negativnih posljedica kao što su rezidue odnosno ostaci aktivnih supstanci u plodovima, a moguć je i negativan uticaj na zdravlje ljudi i životnu sredinu.

Pravilna primjena sredstava za zaštitu bilja omogućava izbjegavanje negativnih posljedica i obezbjeđuje proizvodnju bezbjedne hrane. Program podrazumijeva praćenje zdravstvenog stanja voća i upotrebe sredstava za zaštitu bilja.

Odgovornost za pravovremenost, efekte i sprovođenje: Uprava – Fitosanitarni sektor – Odsjek za sredstva za zaštitu i ishranu bilja i ovlaštene visoko školske ustanove za vršenje poslova u oblasti zdravstvene zaštite bilja – fitofarmacija, Biotehnički fakultet, Univerzitet Crne Gore.

KOMPONENTA 2.10: MONITORING UPOTREBE SREDSTAVA ZA ZAŠTITU BILJA U VINOVOJ LOZI KROZ PRAĆENJE REZIDUA

Program zaštite vinove loze verifikuje se sprovođenjem monitoringa upotrebe sredstava za zaštitu bilja u vinovoj lozi, kao i kroz praćenje rezidua pesticida i predstavlja važan preduslov za uspješno gajenje vinove loze u Crnoj Gori. Klimatski uslovi u Crnoj Gori povoljni su za gajenje različitih biljnih vrsta, a uzgoj otežavaju brojni štetni organizmi koji mogu značajno da utiču na smanjenje prinosa. U proizvodnji grožđaneophodno je primjenjivati odgovarajuće mjere zaštite bilja, a jedna od glavnih je primjena sredstava za zaštitu bilja (pesticida), radi očuvanja prinosa i kvaliteta.

Sredstva za zaštitu bilja moraju se primjenjivati pravilno jer u suprotnom može doći do negativnih posljedica kao što su rezidue odnosno ostaci aktivnih supstanci u plodovima, a moguće je i negativan uticaj na zdravlje ljudi i životnu sredinu.

Pravilna primjena sredstava za zaštitu bilja omogućava izbjegavanje negativnih posljedica i obezbjeđuje proizvodnju bezbjedne hrane. Program podrazumijeva praćenje zdravstvenog stanja vinove loze i upotrebe sredstava za zaštitu bilja.

I u narednom periodu potrebno je promovisati web aplikaciju “Agrolijek” i njenu upotrebu. Upotreba aplikacije mobilnim telefonima omogućava poljorivrednim proizvođačima da šalju fotografije u cilju utvrđivanja uzroka biljnih bolesti i dobijanja preporuka za suzbijanje ili po potrebi izlaženje na teren radi identifikacije štetnog organizma.

Odgovornost za pravovremenost, efekte i sprovođenje: Uprava – Fitosanitarni sektor – Odsjek za sredstva za zaštitu i ishranu bilja i ovlaštene visoko školske ustanove za vršenje poslova u oblasti zdravstvene zaštite bilja – fitofarmacija, Biotehnički fakultet, Univerzitet Crne Gore.

KOMPONENTA 2.11: UNAPREĐENJE SISTEMA ZA POSTUPANJA I UPRAVLJANJA OTPADOM ODNOSNO POSTUPANJA SA AMBALAŽOM NAKON UPOTREBE PESTICIDA

Otpad koji nastaje upotrebom pesticida, odnosno ambalaže u koju su upakovani pesticidi postupa se na način kojim se sprječava negativan uticaj na životnu sredinu u skladu sa propisom kojim se uređuje otpad (rukovanje i skladištenje pesticida i zbrinjavanje njihove ambalaže i ostataka). Na osnovu Izvještaja o izvršenoj analizi postojećeg načina postupanja sa otpadom sa predlogom mjera za unapređenje i izvršenom revizijom o ispunjenosti uslova za upis u registre u skladu sa Zakonom o sredstvima za zaštitu bilja i Uputstvom o načinu postupanja otpadom koji nastaje nakon upotrebe pesticida.

Mjera se odnosi na podizanje svijesti javnosti o problemu odlaganja otpada koji nastaje upotrebom pesticida, odnosno ambalaže u koju su upakovani pesticidi.

KOMPONENTA 2.12: MONITORING UTICAJA UPOTREBE PESTICIDA NA ŽIVOTNU SREDINU

Uticaj upotrebe pesticida na životnu sredinu je jedna od aktivnosti utvrđena propisima koji uređuju vode, zaštitu prirode i otpad i aktivnosti utvrđene drugim propisima koji se odnose na vode, a imaju indirektnu vezu sa upotrebom pesticida.

Izvori zagađenja odnose se na sve izvore kontaminacije, pa i na nepravilnu pripremu, curenje ili isticanje sredstava za zaštitu bilja, kao i na nepravilno ispiranja ambalaže, prosipanje tokom pripreme, čišćenja ili na nepropisno odlaganje preostale količine radnog rastvora.

Radi očuvanja voda potrebno je voditi računa o zaštiti izvorišta površinske i podzemne vode a naročito o:

- područjima izvorišta površinske i podzemne vode za javno vodosnabdijevanje koja moraju biti zaštićena od namjernog ili slučajnog zagađivanja i drugih uticaja koji mogu nepovoljno djelovati na izdašnost izvorišta i na zdravstvenu ispravnost vode (zone sanitarne zaštite);
- zaštititi izvorišta površinske i podzemne vode;
- sanitarnoj zaštiti izvorišta za javno vodosnabdijevanje na kojem su određene zone zaštite, i to: šira zona zaštite, uža zona zaštite i zona neposredne zaštite;
- zoni sanitarne zaštite izvorišta koja se određuje u skladu sa hidrološkim, hidrogeološkim i drugim svojstvima zemljišta i slivnih područja i predviđenim načinom njihove upotrebe u skladu sa Pravilnikom o određivanju i održavanju zona i pojaseva sanitarne zaštite izvorišta i ograničenjima u tim zonama ("Službeni list CG", br. 66/09);
- zabrani upotrebe pesticida u I zoni zaštite (zona neposredne zaštite) za sve tipove izvorišta;
- zabrani upotrebe pesticida u II zoni zaštite (uža zona zaštite) za izvorišta u zbijenim i karstnim izdanima, a kod zahvata iz akumulacija i jezera njihova upotreba svedena na ograničenu upotrebu lako razgradivih pesticida.

U skladu sa Pravilnikom, korisnici vodozahvata su dužni da ograde I zonu zaštite, a II zonu obilježe i istaknu obaveštenje o njoj.

Izrađeno je uputstvo o zaštiti voda pri upotrebi pesticida.

Monitoring se sprovodi u skladu sa posebnim monitoringom radi prikupljanja podataka o zagađenjima izazvanih pesticidima i izradi godišnjeg izvještaja o zagađenjima izazvanih pesticidima.

KOMPONENTA 2.13: MONITORING KARAKTERISTIKA SREDSTAVA ZA ISHRANU BILJA

Na tržištu Crne Gore mogu se stavljati samo sredstva za ishranu bilja koja su određeni karakteristika odnosno treba da imaju određeni najmanji sadržaj hraniva, kao i odgovarajuća hemijska, fizička, fiziološka i druga svojstva i moraju odgovarati karakteristikama navedenim u deklaraciji. Sredstva za ishranu bilja mogu biti u prometu, ako ispunjavaju uslove, ako su označena na propisani način i ako pravilnom upotrebom ne ugrožavaju zdravlje ljudi, životinja, bilja i životnu sredinu.

Radi praćenja prometa, uvoza, karakteristika i primjene sredstava za ishranu bilja sprovodi se monitoring koji podrazumijeva ispitivanje sredstava za ishranu bilja radi utvrđivanja hemijskih i fizičkih osobina i bioloških vrijednosti. Ispitivanje mogu obavljati akreditovane laboratorije, odnosno ovlašćene ustanove koje imaju akreditovanu laboratoriju.

Period realizacije: Tokom cijele godine.

Finansiranje: Budžet Crne Gore - **40.700,00 €**.

Način kontrole:

Administrativnu kontrolu izvršavanja poslova vrši Uprava - Odsjek za sredstva za zaštitu i ishranu bilja u skladu sa usvojenim procedurama za finansijsko upravljanje.

Nosioci posla:

- ovlašćene ustanove za vršenje laboratorijskih ispitivanja u oblasti bezbjednosti hrane, sredstava za zaštitu bilja i voda;
- naučne i visoko školske ustanove za vršenje poslova u oblasti oblasti bezbjednosti hrane, sredstava za zaštitu bilja i voda;
- ovlašćene visoko školske ustanove iz oblasti zaštite bilja (fitofarmacija);
- fitosanitarna inspekcija, veterinarska inspekcija i inspekcija za hranu, inspekcija za vode;

Nosioci posla blagovremeno obavještavaju i izvještavaju upravu – Fitosanitarni sektor – Odsjek za sredstva za zaštitu i ishranu bilja o izvođenju programa po naznačenim fazama u skladu sa posebnim programima i o izvršenim poslovima, o izvođenju godišnjeg plana kontrole u skladu sa rokovima u cilju vršenja administrativne kontrole obavljenog posla.

Izveštaj treba da sadrži sljedeće podatke: naziv mjesta i datum izvođenja mjere, ime vlasnika/držaoca bilja, biljnih proizvoda i objekata pod nadzorom, potvrdu o uzetim uzorcima i rezultate ispitivanja.

Nosioci posla vlasniku/držaocu bilja, biljnih proizvoda i objekata pod nadzorom izdaju potvrdu o uzetim uzorcima koja je data u Prilogu, koji je sastavni dio ovog programa.

Potvrda se izdaje u dva primjerka od kojih jedan ostaje kod subjekta poslovanja hranom, a drugi primjerak zadržava nosilac posla.

Nosioci posla su odgovorni za pravovremenost, efekte i sprovođenje programa.

Način plaćanja: Na osnovu zaključenog ugovora, čiji sastavni dio su cijene laboratorijskih ispitivanja gdje je to primjenjivo, plaćanje se vrši po ispostavljenoj fakturi za obavljeni posao, dijelom se može vršiti avansno plaćanje do 30% za pripremu ispitnih kapaciteta na osnovu dostavljenog izvještaja/zahtjeva Upravi – Fitosanitarni sektor – Odsjek za sredstva za zaštitu i ishranu bilja.

Avansna uplata sredstava vrši se na osnovu opravdanog zahtjeva, a avansno uplaćena sredstva moraju se pravdati izvještajem kojim se dokazuje namjenska upotreba avansno odobrenih i uplaćenih sredstava. Nepravilne i neuredne fakture i izvještaji, kao i fakture i izvještaji bez kompletne prateće dokumentacije neće se razmatrati.

Finansijski rizik: U slučaju utvrđivanja nepravilnosti iz pojedinih Komponenti programa biće potrebno obezbijediti dodatna finansijska sredstva.

U slučaju da se zahtijeva nadoknada za vrijednost uzetog uzorka ista se nadoknađuje iz odgovarajućih programa.

Finansijski plan:

Komponente	Vrijednost 40.700,00€
2.1 Registracija sredstava za zaštitu bilja	21.000,00
2.2 Monitoring prometa sredstava za zaštitu bilja	0,00
2.3 Sprovođenje specijalističkog kursa	1.000,00
2.4 Monitoring uređaja za upotrebu pesticida	2.000,00
2.5 Program post-registracijske kontrole sredstava za zaštitu bilja	2.700,00
2.6 Program post-registracijske kontrole sredstava za zaštitu bilja - rezistentnost	1.000,00
2.7 Monitoring održive upotrebe pesticida	0,00
2.8 Program integralne zaštite bilja	2.000,00
2.9 Program zaštite vinove loze	3.000,00
2.10 Monitoring upotrebe sredstava za zaštitu bilja u vinovoj lozi kroz praćenje rezidua	3.000,00
2.11 Unapređenje sistema za postupanja i upravljanje otpadom odnosno postupanja sa ambalažom nakon upotrebe pesticida	0,00
2.12 Monitoring uticaja upotrebe pesticida na životnu sredinu	2.000,00
2.13 Monitoring karakteristika sredstava za ishranu bilja	3.000,00

PROGRAM 3

PROGRAM KONTROLNIH ISPITIVANJA PROIZVODNJE SJEMENSKOG I SADNOG MATERIJALA I BILJNI GENETIČKI RESURSI

Cilj: Obezbjediti sertifikovanog, zdravstveno ispravnog sjemenskog i sadnog materijala poljoprivrednog bilja iz domaće proizvodnje uz korišćenje komparativnih prednosti područja na

većim nadmorskim visinama doprinosi razvoju sjevera Crne Gore, očuvanje biljnih genetičkih resursa i kontroli GMO.

Pravni osnov: Zakon o sjemenskom materijalu poljoprivrednog bilja ("Službeni list RCG", broj 28/06 i "Službeni list CG", br. 61/11 i 48/15), Zakon o sadnom materijalu ("Službeni list RCG", broj 28/06 i "Službeni list CG", br. 61/11 i 48/15), Zakon o genetički modificovanim organizmima ("Službeni list CG", broj 22/08), Zakon o potvrđivanju međunarodnog ugovora o biljnim genetskim resursima za hranu i poljoprivredu ("Službeni list CG - Međunarodni ugovori", broj 03/10).

Odgovorna institucija: Uprava – Fitosanitarni sektor – Odsjek za sjeme, sadni materijal, zaštitu biljnih sorti, GMO i genetičke resurse i Odsjek za fitosanitarnu inspekciju.

Uključene institucije:

- ovlašćene visoko školske ustanove za vršenje poslova u oblasti sjemenskog i sadnog materijala poljoprivrednog bilja, biljne genetičke resurse i GMO.

Aktivnosti:

KOMPONENTA 3.1: SJEMENSKA PROIZVODNJA KROMPIRA

Proizvodnjom sjemenskog materijala krompira može se baviti privredno društvo, odnosno drugo pravno lice ili preduzetnik odnosno proizvođač, koji je upisan u Registar proizvođača sjemenskog materijala kao i privredna društva, odnosno druga pravna lica ili preduzetnici i fizička lica, na osnovu zaključenog ugovora o saradnji sa proizvođačem, a sjemenski materijal krompira proizveden u toj saradnji smatra se proizvodnjom proizvođača.

Proizvodnja sjemenskog materijala krompira podliježe obaveznoj stručnoj kontroli u skladu sa Zakonom o sjemenskom materijalu poljoprivrednog bilja („Službeni list RCG", broj 28/06, "Službeni list CG", br. 61/11 i 48/15) i Pravilnikom o proizvodnji i stavljanju u promet sjemenskog materijala krompira ("Službeni list CG", broj 8/15).

Sertifikacija je postupak priznavanja proizvodnje sjemenskog materijala nakon sprovedene stručne kontrole. Stručnom kontrolom nad proizvodnjom sjemenskog materijala krompira utvrđuje se: porijeklo upotrijebljenog sjemena, vrsta, sorta i kategorija, autentičnost i čistoća vrste i sorte, prostorna izolacija, zdravstveno stanje usjeva, prisustvo korova, opšte stanje i razvoj usjeva, predusjev, primjena agrotehničkih mjera i očekivani prinos naturalnog sjemena.

Stručna kontrola vrši se na osnovu prijave za vršenje stručne kontrole, koja se podnosi najkasnije 15 dana nakon sadnje sjemenskog krompira i dostavlja Odsjeku za sjeme, sadni materijal, zaštitu biljnih sorti, GMO i genetičke resurse.

Stručna kontrola nad proizvodnjom sjemenskog krompira obuhvata:

- **pregled dokumentacije;**
- **vizuelne preglede na mjestu proizvodnje;**

Stručna kontrola sjemenskog krompira usjeva obuhvata četiri pregleda u toku vegetacionog perioda na mjestu proizvodnje i to:

- prvi pregled se obavlja kada je biljka visoka 15-20 cm;
- drugi pregled se obavlja u fenofazi punog cvjetanja;
- treći pregled služi za određivanje procesa desikacije;
- četvrti pregled se vrši prije faze vađenja krompira odnosno sedam do deset dana nakon desikacije usjeva (uništenja cime), kada se ujedno uzimaju i uzorci za postkontrolu.

Prvim pregledom utvrđuje se:

- lokacija, nadmorska visina i veličina parcele za uzgoj sjemenskog krompira, sa GPS koordinatama;
- porijeklo upotrijebljenog sjemenskog krompira i njegova kategorija;
- zdravstveno stanje;
- kontrola predusjeva;
- zakorovljenost;
- sortna čistoća.

- opšte stanje i ujednačenost odnosno razvoj usjeva;
- prisustvo samoniklih biljaka;
- prostorna izolacija;
- primijenjene agrotehničkih mjera;
- procenat praznih mjesta.

Drugim pregledom se utvrđuje konačno stanje u pogledu:

- sorte čistoće;
- ujednačenost usjeva;
- obaveznih mjera uklanjanja ili tretiranja biljaka;
- zdravstvenog stanja usjeva;
- ocjene zdravstvenog stanja okolnih usjeva;
- uslova za prostornu izolaciju.

Trećim pregledom se utvrđuje

- datum desikacije;
- zdravstveno stanje;

Četvrtim pregledom se ocjenjuje:

- efikasnost desikacije;
- zdravstveno stanje prilikom vađenja krtola i u skladištu;
- očekivani prinos, količina proizvedenog naturalnog semena i procjena prinosa doradenog sjemenskog krompira.

Usjev sjemenskog krompira ne sertifikuje se ako se utvrdi da:

- nije proizveden u propisanom visinskom rejonu;
- ima primjesa drugih sorti krompira više od utvrđenog procenta;
- nije ispoštovana prostorna izolacija;
- je zakorovljenost veća od propisane;
- je usjev ocijenjen kao neujednačen;
- je predušjev bio krompir (posmatraju se čeverogodišnji period).

Na osnovu izvršene stručne kontrole i dostavljenog izvještaja, Uprava – Odsjek za sjeme, sadni materijal, zaštitu biljnih sorti, GMO i genetičke resurse izdaje sertifikat o priznavanju sjemenskog usjeva čime proizvođač stiče pravo na doradu sertifikovanog sjemena i na izdavanje etikete u cilju stavljanja u promet sertifikovanog sjemenskog materijala krompira koji ispunjava propisane norme. Dosljedna primjena svih mjera obezbijediće proizvodnju kvalitetnog sjemena domaćeg porijekla, uz obezbijeđen stručni i zdravstveni nadzor.

Odgovornost za pravovremenost, efekte i sprovođenje: Uprava – Fitosanitarni sektor – Odsjek za sjeme, sadni materijal, zaštitu biljnih sorti, GMO i genetičke resurse i ovlašćene visoko školske ustanove za vršenje poslova u oblasti sjemenskog materijala poljoprivrednog bilja i zdravstvene zaštite bilja.

KOMPONENTA 3.2: SJEMENSKA PROIZVODNJA ŽITA

Proizvodnjom sjemenskog materijala žita može se baviti privredno društvo, odnosno drugo pravno lice ili preduzetnik odnosno proizvođač, koji je upisan u Registar proizvođača sjemenskog materijala kao i privredna društva, odnosno druga pravna lica ili fizičko lice, na osnovu zaključenog ugovora o saradnji sa proizvođačem, a sjemenski materijal žita proizveden u toj saradnji smatra se proizvodnjom proizvođača. Proizvodnja sjemenskog materijala žita podliježe obaveznoj stručnoj kontroli i sprovodi se u skladu sa Zakonom o sjemenskom materijalu poljoprivrednog bilja („Službeni list RCG”, broj 28/06, "Službeni list CG", br. 61/11 i 48/15) i Pravilnika o proizvodnji i stavljanju u promet sjemenskog materijala žita ("Službeni list CG", broj 13/14).

Sertifikacija je postupak priznavanja proizvodnje sjemenskog materijala nakon sprovedene stručne kontrole. Stručnom kontrolom nad proizvodnjom sjemenskog materijala žita utvrđuje se: porijeklo upotrijebljenog sjemena, vrsta, sorta i kategorija, autentičnost i čistoća vrste i sorte, prostorna

izolacija, zdravstveno stanje usjeva, prisustvo korova, opšte stanje i razvoj usjeva, predusjev, primjena agrotehničkih mjera i očekivani prinos naturalnog sjemena.

Na osnovu izvršene stručne kontrole i dostavljenog izvještaja, Uprava – Fitosanitarni sektor – Odsjek za sjeme, sadni materijal, zaštitu biljnih sorti, GMO i genetičke resurse izdaje sertifikat o priznavanju sjemenskog usjeva čime proizvođač stiče pravo na doradu sertifikovanog sjemena i na izdavanje etikete u cilju stavljanja u promet sjemenskog materijala žita koji ispunjava propisane norme. Dosljedna primjena svih mjera obezbijediće proizvodnju kvalitetnog sjemena žita domaćeg porijekla, uz obezbijeden stručni i zdravstveni nadzor.

Odgovornost za pravovremenost, efekte i sprovođenje: Uprava – Odsjek za sjeme, sadni materijal, zaštitu biljnih sorti, GMO i genetičke resurse i ovlašćene visoko školske ustanove za vršenje poslova u oblasti sjemenskog materijala poljoprivrednog bilja i zdravstvene zaštite bilja.

KOMPONENTA 3.3: PROGRAM KONTROLNOG ISPITIVANJA SJEMENSKOG MATERIJALA

Kontrolna ispitivanja sjemenskog materijala poljoprivrednog bilja obuhvataju ispitivanja kvaliteta kroz monitoring sjemenskog materijala koji je prošao sertifikaciju kao postupak priznavanja proizvodnje sjemenskog materijala nakon sprovedene stručne kontrole.

Kontrolna ispitivanja vrše se na dostavljenim uzorcima sjemenskog materijala iz prometa, a u skladu sa planom uzorkovanja prema godišnjem Planu službenih kontrola.

Kontrolna ispitivanja sjemena dodatna provjera sistema sertifikacije, a ujedno i kvaliteta sjemenskog materijala uopšte koji se nalazi u prometu. Ovo je naročito važno jer od momenta proizvodnje do prodaje protekne duži vremenski period u toku kojeg može doći do umanjenja kvaliteta.

Odgovornost za pravovremenost, efekte i sprovođenje: Uprava – Fitosanitarni sektor – Odsjek za sjeme, sadni materijal, zaštitu biljnih sorti, GMO i genetičke resurse, fitosanitarna inspekcija i ovlašćene visoko školske ustanove za vršenje laboratorijskih poslova u oblasti sjemenskog materijala poljoprivrednog bilja i zdravstvene zaštite bilja.

KOMPONENTA 3.4: PROGRAM KONTROLNOG ISPITIVANJA SADNOG MATERIJALA

Kontrolna ispitivanja sadnog materijala obuhvataju ispitivanje kvaliteta kroz monitoring sadnog materijala koji je prošao sertifikaciju kao postupak priznavanja proizvodnje sadnog materijala nakon sprovedene stručne kontrole. Kontrolna ispitivanja sadnog materijala vrše se na dostavljenim uzorcima sadnog materijala iz prometa, uz praćenje načina označavanja sadnog materijala voća u prometu, a u skladu sa planom uzorkovanja prema godišnjem Planu službenih kontrola.

Kontrolna ispitivanja sadnog materijala doprinose poboljšanju sistema sertifikacije, a ujedno i kvalitetu sadnog materijala koji se nalazi u prometu. Ovo je naročito važno jer od momenta proizvodnje do prodaje protekne duži vremenski period u toku kojeg može doći do umanjenja kvaliteta.

Odgovornost za pravovremenost, efekte i sprovođenje: Uprava – Fitosanitarni sektor – Odsjek za sjeme, sadni materijal, zaštitu biljnih sorti, GMO i genetičke resurse, fitosanitarna inspekcija i ovlašćene visoko školske ustanove za vršenje laboratorijskih poslova u oblasti sadnog materijala poljoprivrednog bilja i zdravstvene zaštite bilja.

KOMPONENTA 3.5 PROGRAM KONTROLNOG ISPITIVANJA MATIČNIH STABALA SADNOG MATERIJALA

Matične biljke koriste se za umnožavanje, proizvodnju reproduktivnog sadnog materijala, podizanje zasada ili kao reprodukcioni sadni materijal za proizvodnju sadnica.

Održavanje kvalitetnih i zdravstveno ispravnih matičnih biljaka je veoma važno za poljoprivrednu proizvodnju jer pruža sigurnost u proizvodnji reproduktivnog sadnog materijala koji se koristi za zasnivanje zasada.

Kontrolna ispitivanja matičnih stabala sadnog materijala doprinose kontroli kvaliteta matičnih stabala kao uslova za dobijanje kvalitetnog reproduktivnog sadnog materijala.

Kontrolna ispitivanja vrše se nad obilježenim matičnim stablima i dostavljenim uzorcima.

Odgovornost za pravovremenost, efekte i sprovođenje: Uprava – Fitosanitarni sektor – Odsjek za sjeme, sadni materijal, zaštitu biljnih sorti, GMO i genetičke resurse, fitosanitarna inspekcija i ovlašćene visoko školske ustanove za vršenje laboratorijskih poslova u oblasti sadnog materijala i zdravstvene zaštite bilja.

KOMPONENTA 3.6: PROGRAM KONTROLNOG ISPITIVANJA SJEMENSKOG I SADNOG MATERIJALA NA GMO

Budući da se GMO-i svakodnevno primjenjuju kako u naučnim istraživanjima tako i u proizvodnji hrane i hrane za životinje, a istovremeno mogu predstavljati opasnost po biodiverzitet i zdravlje ljudi i životinja, ovaj program omogućava uspostavljanje i primjenu sistema kojim se osiguravaju i sprovode odgovarajuće mjere zaštite vezanih za upotrebu, namjerno uvođenje u životnu sredinu i stavljanje GMO-a ili proizvoda koji sadrže GMO na tržište u oblasti reproduktivnog GM biljnog materijala ili proizvoda koji sadrže, sastoje se ili su dobijeni od GMO, u skladu sa usvojenim planom službenih kontrola ili monitoringom.

KOMPONENTA 3.7: PROGRAM BILJNIH GENETIČKIH RESURSA

Očuvanje genetičkih resursa u biljnoj proizvodnji vrši se inventarizacijom, *in situ* i *ex situ* konzervacijom, proučavanjima, kao i formiranjem kolekcija i registara i sličnih aktivnosti koje doprinose cilju njihovog očuvanja.

Genetički resursi za hranu i poljoprivredu (agrobiodiverzitet) predstavljaju jednu od najznačajnijih komponenti ukupnog biodiverziteta.

Očuvanje biološkog diverziteta je veoma važno za poljoprivrednu proizvodnju jer pruža sigurnost u proizvodnji hrane kroz: identifikaciju i inventarizaciju genetičkih resursa na terenu; podršku farmerima za uzgoj genetičkih resursa poljoprivrednog bilja; prikupljanje materijala i genetička proučavanja, karakterizaciju i formiranje genetičkog registra, formiranje kolekcija i slično, kao i čuvanje kolekcija, publikovanje i razmjena naučnih rezultata, uključivanje u međunarodne organizacije.

Odgovornost za pravovremenost, efekte i sprovođenje: Uprava – Fitosanitarni sektor – Odsjek za sjeme, sadni materijal, zaštitu biljnih sorti, GMO i genetičke resurse i ovlašćene visoko školske ustanove za vršenje poslova u oblasti sjemenskog materijala poljoprivrednog bilja (banka biljnih gena).

Period realizacije: Tokom cijele godine.

Finansiranje: Budžet Crne Gore - **34.000,00 €**.

Način kontrole: Administrativnu kontrolu izvršavanja poslova vrši Uprava – Fitosanitarni sektor - Odsjek za sjeme, sadni materijal, zaštitu biljnih sorti, GMO i genetičke resurse u skladu sa usvojenim procedurama za finansijsko upravljanje.

Nosioci posla:

- ovlašćene visoko školske ustanove za vršenje poslova u oblasti sjemenskog i sadnog materijala poljoprivrednog bilja, biljne genetičke resurse i GMO;
- fitosanitarna inspekcija.

Nosioci posla blagovremeno obavještavaju i izvještavaju Odsjek o izvođenju programa po naznačenim fazama u skladu sa prijavom programa i o izvršenim poslovima u cilju vršenja administrativne kontrole obavljenog posla.

Izvještaj treba da sadrži sljedeće podatke: naziv mjesta, datum izvođenja mjere, ime vlasnika bilja, biljnih proizvoda i objekata pod nadzorom, potvrdu o uzetim uzorcima i rezultate ispitivanja.

Nosioci poslova vlasniku bilja, biljnih proizvoda i objekata pod nadzorom izdaju potvrdu o uzetim uzorcima koja je data u Prilogu ovog programa.

Potvrda se izdaje u dva primjerka od kojih jedan ostaje kod subjekta kod kojeg se sprovodi program odnosno monitoring ili kontrolna ispitivanja, a drugi primjerak zadržava nosilac posla.

Način plaćanja: Na osnovu zaključenog ugovora, čiji sastavni dio su cijene laboratorijskih ispitivanja gdje je to primjenjivo, plaćanje se vrši po ispostavljenoj fakturi, dijelom avansno do 30% za pripremu ispitnih kapaciteta na osnovu dostavljenog izvještaja Upravi – Fitosanitarni sektor – Odsjek za sjeme, sadni materijal, zaštitu biljnih sorti, GMO i genetičke resurse za obavljeni posao. Avansna uplata sredstava može se vršiti na osnovu opravdanog zahtjeva, a avansno uplaćena sredstva moraju se pravdati izvještajem kojim se dokazuje namjenska upotreba avansno odobrenih i uplaćenih sredstava.

Nepravilne i neuredne fakture i izvještaji, kao i fakture i izvještaji bez kompletne prateće dokumentacije neće se razmatrati.

Finansijski rizik: U slučaju utvrđivanja nepravilnosti iz Komponenti programa 3.3 i 3.4 biće potrebno obezbijediti dodatna finansijska sredstva.

U slučaju da se zahtijeva nadoknada za vrijednost uzetog uzorka ista se nadoknađuje iz odgovarajućih programa.

U slučaju da za komponente dođe do odstupanja odnosno povećanja projektovanih površina finansijska sredstva se proporcionalno umanjuju do visine predviđenih sredstava po pojedinim komponentama.

Finansijski plan:

Komponente	Vrijednost 34.000,00 €
3.1 Sjemenska proizvodnja krompira: Procijenjeno je da će se proizvodnja sjemenskog krompira odvijati na površini od 100 ha, za sprovođenje stručne kontrole na ovim površinama neophodna su sredstva u iznosu od 29.000,00 €, od čega je 40% (11.600,00€) učešće Uprave – Fitosanitarni sektor – Odsjek za sjeme, sadni materijal, zaštitu biljnih sorti, GMO i genetičke resurse , a 60% (17.400,00€) učešće proizvođača	11.600,00
3.2 Sjemenska proizvodnja žita: Procijenjeno je da će se proizvodnja sjemenskih žita odvijati na površini od 40 ha, za sprovođenje stručne kontrole na ovim površinama neophodna su sredstva u iznosu od 3.200,00 €, od čega je 40% (1.280,00€) učešće Uprave – Fitosanitarni sektor – Odsjek za sjeme, sadni materijal, zaštitu biljnih sorti, GMO i genetičke resurse , a 60% (1.920,00€) učešće proizvođača	1.280,00
3.3 Program kontrolnih ispitivanja sjemenskog materijala	3.500,00
3.4 Program kontrolnih ispitivanja sadnog materijala	3.320,00
3.5 Program kontrolnih ispitivanja matičnih stabala sadnog materijala	8.300,00
3.6 Program kontrolnih ispitivanja sjemenskog i sadnog materijala na GMO	2.000,00
3.7 Program biljnih genetičkih resursa	4.000,00

PROGRAM 4

MATERIJALI ZA POSEBNE NAMJENE (KLOPKE, EX TEMPORE TESTOVI ZA ŠTETNE ORGANIZME, HEMIKALIJE, MAMCI)

Cilj: Obezbeđivanje implementacije Programa fitosanitarnih mjera

Odgovorna institucija: Uprava – Fitosanitarni sektor

Aktivnosti:

Program uključuje obezbeđivanje stalne rezerve neophodnih materijala: klopke, *ex tempore* testovi za štetne organizme, hemikalije, mamci i drugi potrebni materijali i oprema, radi blagovremenog

izvršavanja Programa fitosanitarnih mjera i ispunjavanja već preuzetih mjera definisanih programom, a naročito u odnosu na hitne fitosanitarne mjere i krizne situacije čiji se obim i vrijeme ispitivanja ne može predvidjeti - obezbjeđivanje kontinuiranog i nesmetanog obavljanja programa u smislu pravovremenog uzimanja uzoraka, terenskih obilazaka (nedostajući materijal, gorivo i drugi operativni troškovi) i ostalih poslova iz nadležnosti Uprave – Fitosanitarnog sektora.

Period realizacije: Tokom cijele godine.

Finansiranje: Budžet Crne Gore - **6.000,00 €**.

Način plaćanja: Na osnovu zahtjeva, zaključenog ugovora, po rješenju, po ispostavljenoj fakturi, dostavljenom izvještaju Upravi – Fitosanitarnom sektoru za obavljeni posao gdje je to primjenjivo. Uplata sredstava vrši se na osnovu opravdanog zahtjeva, a uplaćena sredstva moraju se pravdati izvještajem kojim se dokazuje namjenska upotreba avansno odobrenih i uplaćenih sredstava. Nepravilne i neuredne fakture, kao i fakture bez kompletne prateće dokumentacije neće se razmatrati.

Finansijski rizik: U slučaju nepredvidive situacije biće potrebno obezbijediti dodatna finansijska sredstva.

Finansijski plan:

Komponente	Vrijednost €
4.1 Materijali za posebne namjene (klopke, <i>ex tempore</i> testovi za štetne organizme, hemikalije, mamci)	6.000,00

PROGRAM 5 TEHNIČKA I ADMINISTRATIVNA PODRŠKA IMPLEMENTACIJI PROGRAMA

Cilj: Obezbeđivanje implementacije Programa fitosanitarnih mjera

Odgovorna institucija: Uprava – Fitosanitarni sektor

Nosilac posla: Uprava – Fitosanitarni sektor

Aktivnosti:

Sprovođenje Programa fitosanitarnih mjera uključuje i ispunjavanje već preuzetih brojnih međunarodnih obaveza IPPC, EPPO, UPOV, ECPGR, WTO, implementaciju Programa pristupanja Crne Gore Evropskoj Uniji, implementaciju Strategije Crne Gore za transpoziciju i implementaciju pravne tekovine Evropske unije za poglavlje 12 - Bezbednost hrane, veterinarska i fitosanitarna politika sa Opštim akcionim planom i Posebnim akcionim planom za suzbijanje i iskorjenjivanje klasične kuge svinja, pregovora sa Evropskom unijom, sprovođenje fitosanitarne politike i mjera definisanih ovim programom koji pored institucionalne, zahtijevaju i znatnu finansijsku podršku. Pristupanje Crne Gore Evropskoj uniji ima za posledicu uvođenje novina u svakodnevnu praksu, što je uslov za implementaciju niza mjera fitosanitarne politike koje nameću potrebu dodatnog osposobljavanja i angažovanja ljudskih resursa.

Brojni zadaci u oblasti harmonizacije zakonodavstva sa *Acquis communautaire* EU, a posebno u kvalitetnoj primjeni nove zakonske regulative, zahtjevi za sprovođenja projekata nameću dodatne finansijske obaveze koje se ne mogu predvidjeti. Ovi procesi i reforme traže saradnju sa najširim krugom korisnika, a program ima višestruku namjenu usmjerenu ka:

- sprovođenju obaveza u EU integracijama: Sporazuma o stabilizaciji i pridruživanju, Programa pristupanja Crne Gore Evropskoj Uniji, implementaciju Strategije Crne Gore za transpoziciju i implementaciju pravne tekovine Evropske unije za poglavlje 12 - Bezbednost hrane, veterinarska i fitosanitarna politika sa Opštim akcionim planom i Posebnim akcionim planom za suzbijanje i iskorjenjivanje klasične kuge svinja, pregovarački proces sa EU i drugih preuzetih obaveza kroz stalna ili povremena radna tijela i komisije, kao i za dodatne troškove harmonizacije zakonodavstva sa *Acquis* EU, usluge prevođenja, stručne redakture i dr.;

- saradnja Crne Gore sa međunarodnim organizacijama od značaja za razvoj fitosanitarnog sektora i realizacija međunarodnih projekata u fitosanitarnom sektoru;
- angažovanju stručnjaka iz oblasti informatike za uspostavljanje IT sistema iz zemlje i inostranstva i aktivnosti u tijelima koje su predviđene zakonima i prenešenim nadležnostima;
- jačanju administrativnih i institucionalnih kapaciteta kroz dodatnu obuku kadra, podršku kreativnih kadrova i modernizaciju postojeće i nabavku nove opreme, podršku procesima akreditacije, informatičku podršku i dr.;
- u slučaju da se zahtijeva nadoknada za vrijednost uzetog uzorka ista se nadoknađuje iz ovog programa;
- obezbjeđivanju kontinuiranog i nesmetanog obavljanja programa u smislu pravovremenog uzimanja uzoraka, terenskih obilazaka (nedostajući materijal, gorivo i drugi operativni troškovi) i ostalih poslova iz nadležnosti Uprave – Fitosanitarnog sektora;
- za uzimanje, pakovanje i transport uzoraka i izradu prateće dokumentacije (obrazaca zapisnika, uputa, traka, oznaka i sl.) neophodno je obezbijediti odgovarajuću opremu kako bi se u laboratoriju isporučio uzorak podesan/prihvatljiv za laboratorijska ispitivanja i dobijanja vjerodostojnih rezultata u skladu sa Programom fitosanitarnih mjera za 2020. godinu i Uputstvom za uzimanje službenih uzoraka i sprovođenje programa;
- odnosima sa javnošću (štampanje promotivnih materijala, flajera i sl.) u sprovođenju fitosanitarne politike i predstavljanju procesa pristupanja EU.

Period realizacije: Tokom cijele godine.

Finansiranje: Budžet Crne Gore - **10.000,00 €**.

Način plaćanja: Na osnovu zahtjeva, zaključenog ugovora, po rješenju, po ispostavljenoj fakturi, dostavljenom izvještaju Uprava – Fitosanitarni sektor za obavljeni posao.

Uplata sredstava vrši se na osnovu opravdanog zahtjeva, a uplaćena sredstva moraju se pravdati izvještajem kojim se dokazuje namjenska upotreba avansno odobrenih i uplaćenih sredstava.

Nepravilne i neuredne fakture, kao i fakture bez kompletne prateće dokumentacije neće se razmatrati.

Finansijski plan:

Komponente	Vrijednost € 10.000,00
5.1 Tehnička i administrativna podrška implementaciji programa	4.000,00
5.2. Obilježavanje međunarodne godina zdravlja bilja	2.000,00
5.3. Oprema i dokumentacija za uzorkovanje i dostavljanje uzoraka po programima	4.000,00

SPROVOĐENJE PROGRAMA, PRAĆENJE I KONTROLA

2. Uprava – Fitosanitarni sektor vrši administrativnu kontrolu nad realizacijom Programa fitosanitarnih mjera za 2020. godinu kroz praćenje i kontrolu načina izvršavanja mjera, rokova, broja uzoraka, vođenja evidencije i načina obavještanja o preduzetim mjerama, u toku samog sprovođenja ili naknadno, provjerom vjerodostojnosti dostavljene dokumentacije, na terenu, kod držaoca bilja kod kojih su izvršene mjere iz programa.

Pojedine mjere iz ovog programa (poslovi od javnog interesa), sprovode se na osnovu ugovora između Uprave – Fitosanitarnog sektora i vršioca javnih poslova, u skladu sa posebnim zakonima, kojima se bliže uređuje oblast, metode i uslovi pod kojima se vrše javna ovlašćenja, evidencije, prava, obaveze i odgovornosti vršioca javnih poslova i dr.

Subjekti koji sprovode mjere iz ovog programa moraju voditi propisane evidencije, registre i baze podataka u skladu sa zakonima i propisima donesenim na osnovu zakona.

STRUCNE KOMISIJE I EKIPE

3. Za sprovođenje pojedinih mjera iz ovog programa mogu se u određenim slučajevima formirati stručne komisije (hitne mjere: zdravstvena zaštita bilja/sinhronizacija rada na suzbijanju štetnih organizama, bezbjednost hrane, registraciju sredstava za zaštitu bilja i slično).

Takođe komisija se formira i za utvrđivanje visine naknade štete uništenog ili na drugi način uklonjenog bilja, biljnih proizvoda i drugih objekata pod nadzorom u skladu sa zakonom.

Predviđena je izrada planova suzbijanja određenih štetnih organizama, analize rizika, vodiča i uputstava za sprovođenje mjera iz ovog programa, angažovanje eminentnih predavača iz zemlje i inostranstva u cilju edukacije i praćenja savremenih trendova iz fitosanitarne oblasti, troškovi međunarodne saradnje, kao i jačanje administrativnih kapaciteta same uprave.

NAKNADA ZA ŠTETE UNIŠTENOG ILI NA DRUGI NAČIN UKLONJENOG BILJA, BILJNIH PROIZVODA I DRUGIH OBJEKATA POD NADZOROM

4. Za uništeno ili na drugi način uklonjeno bilje, biljne proizvode i druge objekte pod nadzorom usljed izvršenja naređenih fitosanitarnih mjera, držaocu bilja, biljnih proizvoda i drugih objekata pod nadzorom pripada naknada štete u skladu sa zakonom, na osnovu procjene stručne komisije.

5. Ovaj program objaviće se u "Službenom listu Crne Gore".